

GRAND STRATEGY AND POLICY

ГРАНД СТРАТЕГИЯ: РАЗВИТИЕ НА ПОНЯТИЕТО

Тодор Танев¹

Резюме

Студията разглежда за пръв път у нас систематично историческото и научното развитие на понятието гранд стратегия. Прави се цялостен опит за начало на дебат за смисъла на това понятие в България, както и за дебат по въпроса каква гранд стратегия е имала държавата в най-новата история след Освобождението 1878 г. до ден-днешен.

GRAND STRATEGY: DEVELOPMENT OF THE CONCEPT

Todor Tanev², Sofia University

Abstract

For the first time in Bulgaria, the study systematically examines the historical and theoretical development of the concept of grand strategy. An overall attempt is being made to start a debate on the meaning of this concept in Bulgaria, as well as a debate on what grand strategy the new Bulgarian state has had in recent history after the Liberation of 1878 to the present day.

УВОД. ГРАНД СТРАТЕГИЯТА: КОЙ, КАКВО, КАК, ЗАЩО

Целта на тази студия е една: да въведе най-после понятието гранд стратегия в по-широка употреба сред българските изследователи и държавни ръководители и да възбуди диспут между представите за българска гранд стратегия.

Категорията гранд стратегия се използва все по-често на запад. Прилага се само в теоретични анализи – практиката не познава реални документи, назовани „гранд стратегия“. Вместо тях се появяват различни стратегии (често стратегии за национална сигурност или външна политика, но не само), които играят тази роля. Традицията възприема гранд стратегията единствено в областта на военната и външната политика. В модерния смисъл

¹ Тодор Танев е професор в Софийския университет „Св. Климент Охридски“, доктор на политическите науки. Преподавал е в много други университети. Автор е на 9 монографии и над 100 изследвания и статии. Съосновател и ръководител на катедрите по политически науки и публична администрация в Софийския университет. Бил е стипендиант на Фулбрайт и има 9 специализации в САЩ, както и в Холандия, Германия, Италия и Швеция. Интересите му са в областта на стратегическото управление в публичната сфера, политическата култура и държавността. Бил е министър на образованието и науката в периода 2014-2016.

² Todor Tanev is a professor at Sofia University “St. Kliment Ohridski”, Dr.Sci. He has taught at many other universities. He is the author of 9 monographs and about 100 studies and articles. Co-founder and head of the departments of Political Science and Public Administration at Sofia University. He was a Fulbright Scholar and has 9 specializations in the United States, as well as in the Netherlands, Germany, Italy and Sweden. His interests are in the field of Strategic Governance in the public sphere, Political Culture and Statehood. He was Minister of Education and Science 2014-2016.

обаче понятието започна сериозно да навлиза в изследванията на държавното управление и държавничеството изобщо.

У нас понятието гранд стратегия се използва все още рядко. Това не означава, че липсва жив интерес към проблемите на суперстратегизирането на българските правителства доколкото то съществува. В свързаните с него явления българските изследователи откриват сериозен смисъл и значение. Отдавна ги интересуват по един или друг начин въпроси, като: Има ли България гранд стратегия? Трябва ли да има? Каква да бъде тя?

Изобщо какво е гранд стратегия? В това понятие се наливат различни значения. Разните изследователи определят гранд стратегията по един или друг начин. Погледнато нашироко, определенията варират от тясното разбиране като генерална военна стратегия до широката дефиниция, която практически съвпада с концепцията за външната политика, която може да бъде или изолационизъм, или интервенционизъм.

На този етап остава неясно дали широкият спектър от явления, които изследователите подвеждат под категорията гранд стратегия, всъщност може да бъде класифициран като единно понятие. Не може да се каже със сигурност също така дали изучаването на гранд стратегията под една или друга форма води до напредък в анализа на международните отношения.

Терминът гранд стратегия се споменава от близо век. Историята на изследванията в тази посока показва обаче, че до момента не е постигната общоприета единна концепция. Не е случаен фактът, че както понятието, така и изследванията на гранд стратегията са относително съвременен феномен. Векове наред класическите изследователи на стратегическото поведение са заобикаляли тази концепция, макар всъщност да са я засягали по същество.

Все пак различните определения могат да бъдат обединени под рубриката на едно широко описание. Наличието на най-обща свързаност и логика на поведението на различни държави или големи организации става все по-очевидно в динамичната епоха на глобализация. Наблюдава се свързаност между стратегиите на държавата – нещо като обща рамка, стратегия на стратегиите. Модерното понятие е тъкмо такова. Изучаването на гранд стратегията обхваща погледа на изследователите на международните отношения върху най-високото държавно-политическо равнище: защо, как и за какви цели държавите използват своята национална мощ, включително, но отдавна вече не само, военната сила.

Така общото определение е, че гранд стратегията е система от концептуални положения и постулати за ефективното използване от държавата на ресурсите и средствата, с които тя разполага, за постигане на макрополитически цели във военната и външнополитическата сфера. Това могат да бъдат цели за оцеляване, генерално развитие или експанзия.

Както научните, така и практическите изследвания на гранд стратегиите в световен план са достигнали до състояние на богата, постоянно нарастваща литература. В резултат на това периметърът на темите, които попадат под тази категория става все по-широк. Изследователите често оспорват вижданията един на друг. Но важното е, че тези различия съществуват въпреки забележителната степен на съгласие относно елементите на една универсална дефиниция на гранд стратегията.

В литературата за стратегиите допреди години липсват дискусии за гранд стратегията. Затова пък в последно време сериозно се засилват опитите за търсене на собственото съдържание на понятието гранд стратегия. Неулегналата дефиниция на гранд стратегия и неуспехът на всяко отделно усилие в това отношение да се превърне в единно разбиране,

годно за обща употреба, поражда подозрението, че гранд стратегията е просто „модна дума“³.

На този етап различните изследователи не са създали единно понятие по една съществена причина. Тя се състои във факта, че не са успели да идентифицират по сходен начин самия обект от политическата практика. С други думи те определят гранд стратегията, като имат предвид различни явления и така неминуемо се разминават в дефинициите за различни неща, назовавани иначе по еднакъв начин. Едва когато обектът или явлението, за които се отнася терминът се идентифицира недвусмислено, ще станат по-ясни пътищата към разрешаване на методологическите проблеми.

Два въпроса продължават да представляват основен препъни-камък при изучаването на гранд стратегиите въпреки непрекъснато нарастващата популярност на термина. Единият е практически, а другият – теоретичен:

- Практически въпрос: Реално явление ли са гранд стратегиите, те „съществуват“ ли в действителността, или са по-скоро индуктивни заключения пост-фактум за наличието на някакъв общ исторически смисъл в потоците от събития, каквито често се правят от теоретици-изследователи и практики-политици?
- Теоретичен въпрос: Как се дефинира гранд стратегията – как се идентифицира феномена или обекта, за който се отнася това понятие?

Тъкмо тези два въпроса нямат еднозначен отговор сред изследователите.

По същата причина те водят до множество по-конкретни въпроси, каквито се срещат все по-често в литературата по темата, като:

- Каква е разликата между гранд стратегия и „обикновена“ стратегия?
- Гранд стратегията изобщо съществува ли, реален феномен ли е тя, или е теоретична конструкция, породена от историци и други изследователи?
- Ако съществува, тя продукт на преднамерени действия на ръководителите ли е или е просто резултат от заключението за наличие на някаква неволно следвана обща свързаност в поведението на стратегиращия субект, забелязана от странични наблюдатели?
- Гранд стратегията завършена система от цели и приоритети ли е, или може да съществува като нещо незавършено, като междинни състояния между липсата на каквато и да е гранд стратегия и обратно, нейната цялостна форма?
- Кой всъщност създава гранд стратегиите и как ги налага в практиката?
- Всякакви държави ли могат да имат гранд стратегии или това са само великите сили?
- До каква степен гранд стратегията е твърда и последователна във времето или е по-скоро гъвкава, променлива и непостоянна?
- Предварително фиксирана идея ли е гранд стратегията или обратно, въпрос на откриване на свързаност между случайни епизоди в поведението на стратегиращия субект?

Макар това да са важни въпроси, все пак целта е друга. Това изследване не е опит да се заяви за пореден път по най-нов начин какво е гранд стратегията, макар всеки доближил тази област да се изкушава да направи това. Целта не е разработването на обширна теория или още по-нова концепция. Анализът не представлява и методологическо изследване на възможните подходи към това понятие. Съответно тук не се цели да се изследват методите, използвани от изследователите в областта на сигурността за разработване и прилагане на

³ Betts, Richard K. “The Trouble with Strategy: Bridging Policy and Operations,” *Joint Forces Quarterly* 29 (Autumn/Winter 2001–2002): 23.

концепции, идентифициране на всички недостатъци в тези методи и демонстриране на подход, който може да отстрани тези недостатъци. Всичко това вече е правено неведнъж и ще продължи да се прави, докато на улегне понятието в по-значителна степен.

Ако съвременните изследвания на съдържанието на понятието гранд стратегия все пак достигат до някои приемливи заключения и ако значително повече автори приемат съществуването на такова явление в политическата практика на държавното управление, то е възможно да се пристъпи още сега към отговор на други наболели въпроси, пряко свързани с гранд стратегията. Достатъчно е да се направят обобщения за приемливите разбирания до момента.

Теоретичният диспут представлява интерес дотолкова, доколкото разрешава да се отговори на въпроси от действителността, останали без отговор. Затова интересът към темата тук е далеч не само теоретичен, но преди всичко практически. Патосът на изследването е следствие на политическото развитие на България през последните десетилетия и огромният интерес към търсене обяснение докъде сме стигнали и какъв да бъде евентуалният „рестарт“. Тематиката за прехода и рестарта е очевидно близка до темата за гранд стратегията, както и да се определя тя понастоящем.

Вместо да се изследва единствено съдържанието на понятието целта е по-скоро да се проследи ефекта на гранд стратегията в българската политическа практика. На такава основа ще може да се отговори на съществени практически въпроси, които вълнуват както изследователи, така и държавни ръководители и голяма маса от обикновени граждани у нас:

- Може ли малка страна като България да притежава гранд стратегия в широкия смисъл на понятието, т.е. отвъд конкретиката на националната сигурност?
- Има ли България гранд стратегия или нещо, което се доближава до това и в каква степен то се доближава?
- Откога България евентуално започва да има гранд стратегии и приблизително какви са те в исторически план?
- Ако България има гранд стратегия, появили ли са се едновременно с нея конкуриращи я гранд стратегически проекти?
- Какъв е ефектът от наличните гранд стратегически проекти на България?

Но преди да се търсят отговори на тези въпроси трябва да се направят съответните заключения за историята на концепцията за гранд стратегия и множеството дефиниции, предлагани от историци, политолози и политически изследователи, както и от техните операционализации на понятието.

В челната десетка на изследователите с категорично най-голям принос за развитието на понятието и теорията на гранд стратегията до този момент попадат най-вероятно следните имена:

1. *Базил Лидъл Харт* – Liddell Hart, Basil. *Strategy* (2nd ed.) New York: Praeger, 1967.
2. *Бару Поузън* – Posen, Barry, Andrew Ross. “Competing Visions for U.S. Grand Strategy”. *International Security* 21, no. 3. Winter 1996/97; Posen, Barry. *Restraint: A New Foundational for U.S. Grand Strategy*. Ithaca, NY: Cornell University Press, 2014.
3. *Едуард Лутуак* – Luttwak, Edward. *The Grand Strategy of the Byzantine Empire*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 2009.
4. *Кевин Наризни* – Narizny, Kevin. *The Political Economy of Grand Strategy*. Ithaca, NY: Cornell University Press, 2007

5. *Колин Дуюк* – Dueck, Colin. *Reluctant Crusaders: Power, Culture, and Change in American Grand Strategy*. Princeton, NJ: Princeton University Press, 2006; Dueck, Colin. *The Obama Doctrine: American Grand Strategy Today*. Oxford: Oxford University Press, 2015.
6. *Нина Силъв* – Silove, Nina. *Beyond the Buzzword: The Three Meanings of “Grand Strategy”*. In: *Security Studies*, Volume 27, 2018 - Issue 1, Pages 27-57 | Published online: 28 Aug 2017 <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/09636412.2017.1360073>
7. *Пол Кенеди* – Kennedy, Paul M., ed., *Grand Strategies in War and Peace*. New Haven, CT: Yale University Press, 1991.
8. *Робърт Арт* – Art, Robert. *A Grand Strategy for America*. Ithaca, NY: Cornell University Press, 2003; Art, Robert. *America's Grand Strategy and World Politics*. New York: Routledge, 2009.
9. *Стивън Лоубъл* – Lobell, Steven. *The Challenge of Hegemony: Grand Strategy, Trade, and Domestic Politics*. Ann Arbor, MI: University of Michigan Press, 2003
10. *Хал Брандс* – Brands, Hal. *What Good is Grand Strategy? Power and Purpose in American Statecraft from Harry S. Truman to George W. Bush*. Ithaca, NY: Cornell University Press, 2014; Brands, Hal. *American Grand Strategy in the Age of Trump*. Brookings Institution Press, 2018.

Някои от тях ще цитирам по-долу по обзорните статии на Нина Силъв⁴ и Ребека Фридмън Лиснър⁵, които са напълно изчерпателни по въпросите за основните автори и развитието на концепцията за гранд стратегия до съвременността. Това ще направя с оглед бързата и ясна ориентация на българския читател, който все още е малко потопен в тази литература.

От изучаване на гранд стратегиите се нуждаят както изследователите, така и държавните стратегии. Тази дейност обхваща въпросите на международните отношения от най-висок порядък – защо, как и с какви цели държавите използват своята национална мощ. От гледна точка на политиците гранд стратегията определя международната роля на нацията, насочва подреждането на целите и средствата с оглед вземането на дискретни външнополитически решения. Въпреки безспорното си значение, полето на научните изследвания и политиките анализи на гранд стратегията остава разединено.

Съвременен Китай – вероятно стратегическият проект „един пояс – един път“ е гранд стратегия – какво представлява той тъкмо като стратегия? Какви са гранд стратегиите на Съединените щати след „Доктрината за съдържане на комунизма“? Каква е съвременната гранд стратегия на Русия предвид експанзионистичната ѝ политика? Има ли ЕС свой стратегически модел и какъв е той, ако въобще съществува?

Нека си припомним най-очевидните примери от 20 век: Защо Япония се обърна към автаркия⁶ в края на 30-те години? Защо Германия се е опитала да отмени европейския ред чрез експанзионизъм в годините, предхождащи Втората световна война? Защо Великобритания се е отказала от първоначалната си стратегия на умиротворяване спрямо

⁴ Silove, Nina. *Beyond the Buzzword: The Three Meanings of “Grand Strategy”*. In: *Security Studies*, Volume 27, 2018 - Issue 1, Pages 27-57 | Published online: 28 Aug 2017 <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/09636412.2017.1360073>

⁵ Rebecca Friedman Lissner. *What Is Grand Strategy? Sweeping a Conceptual Minefield*. In: *The Scholar*, Vol 2, Issue 1 November 2018

<https://tnsr.org/2018/11/what-is-grand-strategy-sweeping-a-conceptual-minefield/>

⁶ Автаркия (от гръцки *αὐτάρκεια*, „самодостатъчност“) е политико-икономическа система, при която търговските и отчасти външнополитическите връзки с външния свят са силно ограничени или не съществуват.

нацистка Германия и я заменила с ярко конфронтационна позиция в месеците преди избухването на Втората световна война и какви са били последиците от това? Защо Русия се е насочила към „ново мислене“ през 80-те и какво включва това? Не е ли явен израз на гранд стратегия евроатлантическата ориентация на България?

Изследователи, анализатори и политици енергично обсъждат такива въпроси. Отговорът има дълбоки последици за външната политика на съответната държава. Еднополюсната епоха несъмнено е приключил и сега Съединените щати трябва да развият своите интереси като най-мощната държава във все по-многополюсна международна система, характеризираща се с изостряне на конкуренцията между великите сили.

Необходимостта от българска национална (държавна) гранд стратегия е голяма особено в момента, когато нейната осъществимост е намалена. (България е член на ЕС, повлиян от противопоставянето САЩ-Русия, граничи с надигаща се регионална сила като Турция в момент на преориентиране на югоизточния фланг на НАТО от Турция към България и Румъния.) Следователно е стъпил моментът да се преразгледа обширната литература за гранд стратегията - област, която обхваща множество академични дисциплини - и да се обмисли как това може да помогне за извличането на България от големия стратегически дефицит.

В българската практика най-новите гранд стратегически явления се простират от създаването на Конституцията (1991), оформила бъдещия път на развитие на България, политическия консенсус за евроатлантическата ориентация на страната, ранните определения на СДС за каква държава трябва да стане България и т.н. до движението „Единение“, иницирано от БАН, Визията за България на БСП или Проекта за национален стратегически документ на Стратегическия съвет към Президента в най-ново време. От тази поредица, обхващаща целия период на развитие след 1989 г. без празнини не могат да бъдат изключени и партийните и коалиционните платформи, създавани във връзка с парламентарните избори през този период. На практика няма политически субект у нас, който е останал изолиран от въвеждането и третирането на гранд стратегически въпроси.

Гранд стратегическите въпроси на запад се разработват предимно във водещи университети (MIT, Tufts и т.н.), специализираните центрове (RAND Corporation's Grand Strategy Advisory Board, фондации за демокрация) или мозъчни тръстове и тинк-танкове, най-често от водещи учени-изследователи без политически постове. Разбира се, в САЩ, Великобритания и Западна Европа авторство на гранд стратегически проекти имат и партийните централи на ръководните партии, но все пак то остава споделено с академиите. В България, подобно на страните от Изтока гранд стратегическите проблеми се разглеждат изключително от партийните централи.

1. ИСТОРИЯ НА КОНЦЕПЦИЯТА ЗА ГРАНД СТРАТЕГИЯ

Произходът и развитието на понятието гранд стратегия е пряко свързана с историята на по-общото понятие стратегия, а концепцията за *стратегия изобщо* има дълга генеалогия. Без да я назовават непременно стратегия, но очевидно имайки предвид явлението, нейни древни изследователи са още Тукидид и Полибий и вероятно те не са първите. Стратегията като явление е било анализирано от военна гледна точка през вековете след това. Самият термин стратегия се появява за пръв път в европейските военни анализи в края на 18 век. Понятието бързо еволюира след Първата световна война. От първоначалния си изключително военен характер то включва преследването на други управленски и политическите цели. Така понятието стратегия придобива съвременното се широко общо значение от средата на 20-ти век.

Понятието „гранд стратегия“ следва до голяма степен историята на развитие на концепцията за стратегия изобщо. Самият термин гранд стратегия се появява през първата половина на 20 век. Повишената сложност на войната като социално-политически и икономически освен военен феномен (Първата световна война е много по-сложно явление от предходните конфликти) изисква известно преразглеждане на концепцията за стратегия, използвана във военната наука.

От този момент нататък неотменима тема на стратегическите теории е връзката между война и политика, описана още от Клаузевиц. Това поставя почвата за развитие на теорията на гранд стратегията. Тя е тъкмо това – мост между държавната политика, публичните политики и военната политика.

В Русия възприемането на възгледите на Клаузевиц за войната като продължение на политиката с други средства е значително по-рано, отколкото в други европейски държави и разбирането на теорията за връзката война-политика винаги е било в епицентъра на променящите се области на научни изследвания и теоретични парадигми. В този смисъл влиянието на Русия за формирането на теорията на гранд стратегията никак не е за подценяване.

Неотделимостта на военната стратегия от политическия курс е посочена в произведенията на видните руски и съветски теоретици на стратегията Андрей Снесарев и Александър Свечин. Първият създава философската основа на „гранд стратегия“ в неговия труд „Философия на войната“, вторият посочва реалната връзка между политическия курс и военната стратегия в творбата „Стратегия“.

Друго събитие от началото на 20-ти век бележи основен камък в развитието на понятието гранд стратегия. По-точно това е отделянето на гранд стратегия от стратегия изобщо. Така през 1911 г. британският военен историк сър Джулиан Корбет разграничи дихотомията на „голяма (гранд) стратегия“ и „малка стратегия“. Според него „гранд стратегията“ трябва да бъде фокусирана върху използването на всички ресурси (военни, икономически, политически и дипломатически), с които разполага държавата за постигане на победа във военен конфликт⁷. Фиксирано веднъж, това положение остава до ден-днешен ръководно в определенията за гранд стратегия.

Малко по-късно полковник Джон Фулър също преразгледа класическата концепция за стратегия. Определяйки гранд стратегията като явление, той също разделя „голямата (гранд) стратегия“, „основна стратегия“ и „малка стратегия“. Гранд стратегията, както заявява Фулър, се занимава с управлението и разпореждането с въоръжените сили на държавата, поддържането на морала на цивилното население, както и търговските и индустриалните ресурси на държавата. Заслужава да се отбележи, че според британския военен теоретик „гранд стратегията“ е необходима единствено за постигане на политическите цели на държавата по време на войната⁸.

Според Силвъ историците, и по-специално военните историци, имат претенции да са първите и следователно с водеща роля в създаването и развитието на концепцията за гранд стратегията.

Едни от ранните автори на дефиниции Х. Сарджант и Джефри Уест през 1941 г. определят гранд стратегията подобно на много изследователи по-късно като „отговор на въпроса „от какво произтича тази война и до какво тя води?“ Този „висш тип стратегия“,

⁷ Corbett, Julian. *Some Principles of Maritime Strategy*. Annapolis, MD: United States Naval Institute. 1911 (reprinted 1988), p. 308.

⁸ Fuller, John. *The Reformation of War*. London: Hutchison and Co. 1923. Цит. по википедия

твърдят те, произлиза „от военните кабинети и съветниците в тях, преди всичко министър-председателя или президента“⁹.

Въпреки че терминът и идеята се появяват в по-ранни трудове, голяма част от съвременната теория за гранд стратегията следва работата на английския военен историк Базил Х. Лидъл Харт. Тъкмо той е сочен като ключова фигура и действителен родоначалник. Счита се, че негов е най-големият принос за концептуализирането и популяризирането на категорията гранд стратегия.

Накратко, Лидъл Харт твърди, че ролята на гранд стратегията „е да координира и насочва всички ресурси на държава или група държави за постигане на политическата цел на войната – цел, която се определя от голямата (гранд), т.е. държавната политика“¹⁰.

Лидъл Харт твори в междувоенния период. Тогава той открива, че съществува „повисоко“ ниво на стратегия над „обичайните“ военни или цивилни стратегии, което нарича гранд стратегия. Дефинира я по следния начин: „Макар на практика да е синоним на политиката, ръководеща воденето на войната за разлика от една по-фундаментална политика, която управлява целта на тази война, терминът „гранд стратегия“ означава поставяне на смисъл на изпълняваната политика. Защото ролята на гранд стратегията – висшата стратегия – е да координира и насочва всички ресурси на дадена нация или група нации за постигане на политическата цел на войната – целта, определена от фундаменталната политика“¹¹.

Определението на Лидъл Харт се основава и трябва да се разбира в контекста на прочутите стратегически определения на пруския военен теоретик Карл фон Клаузевиц. Клаузевиц определя стратегията изобщо като „използване на битки за постигане на целта на войната.“¹² Стратегията според Клаузевиц е дело на отделни фигури, т.е. на командирите. В това отношение стратегията е различна от „политика“, която определя „целта“ на войната. Клаузевиц не уточнява кой и какво е източникът на самата политика. „В никакъв смисъл военното изкуство не може да се разглежда като предшественик на политиката и тук можем да третираме политиката само като представител на всички интереси на общността“¹³.

Следователно за Клаузевиц политиката и стратегията представляват две различни понятия. Стратегията е плод на преднамерени усилия на индивидите да използват битки за постигане на целта на войната. Политиката е аналитична конструкция, която се отнася до държавните интереси, без да се посочва източникът на тези интереси или как те се проявяват.

Тогава каква е връзката между тези две понятия – стратегия и политика? Гранд стратегията прилича по-скоро на стратегия или на политика? Лидъл Харт разглежда изрично тъкмо този въпрос, като се опира върху разграничението между политика и стратегия на Клаузевиц.

Оттук нататък Лидъл Харт разработва понятието гранд стратегия като разширение на концепцията за стратегия. Според него гранд стратегията е по-скоро като стратегия, отколкото политика, тъй като не представлява онази аналитична конструкция, която обозначава интересите на държавите – това е политиката. За разлика от политиката гранд стратегията според Лидъл Харт е подобна на план, създаден от командирите не само за победа във войната, а отвъд този въпрос. Тя се простира отвъд войната, за да подготви

⁹ H. A. Sargeant and Geoffrey West, *Grand Strategy* (New York: Thomas Y. Crowell Company, 1941), vii.

¹⁰ Liddell Hart, Basil. *Strategy* (2nd ed.) New York: Praeger, 1967.

¹¹ Basil H. Liddell Hart, *Strategy*, 2nd ed. (New York: Praeger, 1967), 321–22.

¹² Клаузевиц, К. За войната. София, Труд 2009

¹³ *Inidem*.

бъдещия мир и включва обмисляне на използването на всички ресурси на държавата, а не само на военна сила. От всичко личи, че Лидъл Харт определя гранд стратегията като план¹⁴.

Важен втори принос на Лидъл Харт е откритието, че гранд стратегията е единство на целите и средствата. По този повод той заключава: „Успехът на стратегията зависи главно от правилното отчитане и привеждане на целта в съответствие със средствата. Целта трябва да съответства на общото количество налични средства, а средствата, използвани за постигане на всеки междинен обект по пътя към крайната цел, трябва да съответстват на неговата важност, независимо от това какво се преследва: дали улавянето на самия обект или постигането на поредния успех. Излишъкът от средства може да бъде толкова вреден, колкото липсата на средства“¹⁵.

Няколко извода могат да се направят за първоначалния смисъл на понятието гранд стратегия от горните определения на гранд стратегия:

- Първо, от самото начало гранд стратегията като средство предполага използването на всички ресурси, както военни, така и невоенни в тяхното единство за постигането на военни цели (по-късно – постигането на политически цели);
- На второ място, (пак първоначално) като условие за формиране и изпълнение на гранд стратегия се е възприемало наличието на военен междудържавен конфликт;
- Трето, като крайна цел на „гранд стратегията“ се е разбирала победата във война с последващо сключване на благоприятен за съответната държава мир.

Макар и със стогодишна история, линията на интерес към категорията гранд стратегия не е равномерна. Интересът към темата нараства неимоверно след Втората световна война. Популярността ѝ нараства още по-рязко вече в геометрична прогресия след края на Студената война. Преди това първоначално изследователите изучават само военните свръх-стратегии, отнасящи се до смисъла на обявяването на войни и дефинирането на мира след тях, но не назовават това гранд стратегия и не допринасят за развитие на понятието. В следващата епоха изследователите изучават същите феномени, но по-широко, като към военната тематика добавят изобщо анализа на външната политика на държавите. Все още обаче те не анализират всичко това под категорията гранд стратегия¹⁶.

В оригиналния си вид преди десетилетия понятието се е отнасяло само и единствено до великите държави (приемало се е, че гранд стратегия има преди всичко САЩ), до техните дилеми, свързани с мощ и глобално влияние, до кардиналните проблеми на световната сигурност, до ядрения баланс. В началото изобщо не се е допускало, че малките държави притежават гранд стратегия поради ограничената им мощ и невъзможност за глобално влияние. Да не говорим за гранд стратегия в различен контекст от военния – не се е мислило за чисто икономически, като гранд стратегия на фирма или в сферата на държавните политики.

Понятието изживява сериозна метаморфоза в следващите десетилетия. Днес то се отнася не само до връзката между военната и политическата област в големите държави. Напротив, приема се, че политически, икономически и социални по съдържанието си гранд стратегии за развитие трябва да притежават всякакви държави, малки и големи, включително наддържавните образувания.

Гранд стратегическите въпроси на запад се разработват предимно във водещи университети (MIT, Tufts и т.н.), специализираните центрове (RAND Corporation's Grand

¹⁴ Kennedy, "Towards a Broader Definition," 4.

¹⁵ ibidem

¹⁶ Charles Hill, "The U.S. Search for Grand Strategy," *Orbis* 48, no. 4 (Fall 2004): 732.

Strategy Advisory Board, фондации за демокрация) или мозъчни тръстове и тинк-танкове, най-често от водещи учени-изследователи без политически постове. Разбира се, в САЩ, Великобритания и Западна Европа авторство на гранд стратегически проекти имат и партийните централи на ръководните партии, но все пак то остава споделено с академиите. В България, подобно на страните от Изтока гранд стратегическите проблеми се разглеждат изключително от партийните централи.

Изследват се фундаменталните политико-икономически и социални стратегически феномени, настъпили в Китай, Южна Корея, Сингапур. Напоследък в този обсег попадат и Русия, Бразилия и Индия. Изследва се далеч не само мощта на тези държави както се е правило в миналото, а се очертава пътя на цялостно им развитие, често под формата на поява на т.нар. „чудеса“ – китайско, корейско и т.н.

Сякаш от миналото остана само едно изключение – доколкото става дума за гранд стратегия в контекста на САЩ, то за тях се пише и анализира изключително в класическия смисъл, т.е. връзката висша политика-военно-икономическа мощ. Затова пък днес може да се говори за наличието или липсата на гранд стратегия на малки държави като България и други.

Но не само спрямо държавна политика става дума днес: вече няколко десетки години се говори за гранд стратегия на корпорациите в бизнеса.

Бизнес стратегиите нас в случая не ни засягат пряко. Може да се твърди при първо приближение, че в политическия смисъл гранд стратегията е израз на държавнически тип стратегическа мисъл за формиране и утвърждаване на идентичността на даден политически субект, въз основа на което очертаване на магистралата на неговото развитие. С това гранд стратегиите осмислят, направляват и координират всички останали стратегии на стратегиращите субекти.

Понятието гранд стратегия се утвърждава в литературата рязко чак след 1991 г. в резултат на публикуването на известния сборник „Гранд стратегии във войната и мира“, редактиран от Пол Кенеди¹⁷. Изследванията в този том не се появяват изневиделица. Те стъпват върху здравата основа, поставена от Базил Лидъл Харт много по-рано – още през Втората световна война. Последователите на Базил Лидъл Харт се придържат към неговото определение.

Така например Пол Кенеди също определя гранд стратегията като преднамерено създаден, целенасочен план, много подобен на военна стратегия. Той не заявява това изрично, но това мнение присъства явно в неговите изследвания. Кенеди посочва, че гранд стратегията е плод на целенасочените усилия на отделните хора и че съдържанието ѝ е относително подробен преднамерен план, който „съществува“ по същия начин, по който „съществува военен план“, макар съществуването на последния да е обект на далеч по-малко съмнение.

В съвременната епоха анализът на гранд стратегиите навлиза в учебните планове на специалност „Международни отношения“ в САЩ и Западна Европа. Днес е нормално да присъства поне един курс по гранд стратегия и в учебната програма по национална сигурност. Йейлският университет даже стартира през 2000 г. отделна образователна програма по гранд стратегии. Това е програмата Брейди-Джонсън по гранд стратегия, която предлага едногодишен курс („Гранд стратегически изследвания“) за бакалаври и магистри, който се занимава с мащабните дългосрочни стратегически предизвикателства пред държавните планове, политики и съответните социалните промени¹⁸. Терминът гранд

¹⁷ Paul M. Kennedy, ed., *Grand Strategies in War and Peace* (New Haven, CT: Yale University Press, 1991).

¹⁸ <https://grandstrategy.yale.edu/>

стратегия започва постепенно да се превръща в често употребяван термин и крайъгълен камък на външно- и вътрешнополитически дебати и сред политическите кръгове¹⁹.

С нарастване на интереса към тематиката на гранд стратегията нараства и броят на гледните точки към нея, а с това и дисперсията на мнения за какво по-точно става дума. Някои от авторите, повтаряйки Лидъл Харт, продължават да защитават остарялата позиция, според която гранд стратегията става необходима само по време на военен конфликт. По този повод Джон Колинс казва, че „гранд стратегията, която използва и разпределя всички налични ресурси на разположение на държавата, се стреми да осигури победа във война и сключване на благоприятен мир“²⁰. Подобно мнение изразява и Тери Дейбъл, който свежда гранд стратегията до нивото на водене на война или военни действия с всички налични средства, както военни, така и невоенни по своя характер²¹.

Редица изследователи отхвърлят такъв тесен подход към понятието гранд стратегия. Обратно, те го прилагат спрямо процеса на постигане на широк кръг политически цели, както по време на военни конфликти, така и в мирно време. Както пише Пол Кенеди, „цялата мистерия на гранд стратегията се крие в политиката, тоест в способността на висшето политическо ръководство да консолидира и прилага всички военни и невоенни елементи на държавната власт, за да осигури защитата и напредъка на дългосрочните държавни интереси в мир и война“²².

Както изглежда обаче за някои автори това разширяване на първоначалното значение на понятието гранд стратегия е изпълнено с концептуални трудности и проблеми. Според редица изследователи включването в понятието гранд стратегия на всички налични ресурси и политически инструменти, както и всички видове политически цели, има съмнителна стойност, тъй като в този случай понятието гранд стратегия ще бъде еквивалентно на целия комплекс от външни отношения на държавата. Подобна позиция, например, защитават известният чикагски политолог Джон Миършаймър²³ и Робърт Арт²⁴. По-специално последният автор включва в понятието гранд стратегия целия набор от външнополитически цели, но ограничава тяхното постигане изключително с военни средства, тоест чрез използване на военна сила или поне заплахата от сила.

Струва си обаче да се отбележи, че този подход всъщност свежда гранд стратегията до военната политика (policy). Имайки предвид идеята на Клаузевиц, логично може да се заключи, че основното средство за военна политика винаги ще бъдат въоръжените сили на държавата, но нищо не казва, че целите на тази политика трябва да бъдат изключително военни по своя характер. Напротив, военната политика е тази, която трябва да постига вече поставени цели, формулирани от висшето политическо ръководство на страната²⁵.

Според това гледище гранд стратегията по същество е конвейерът между системните стимули и държавното поведение – т.е. тя е резултат. В този смисъл Джон Миършаймър

¹⁹ Silove, Nina. Beyond the Buzzword: The Three Meanings of “Grand Strategy”. In: Security Studies, Volume 27, 2018 - Issue 1, Pages 27-57. <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/09636412.2017.1360073>

²⁰ Collins, John. Grand Strategy: Principles and Practices. Annapolis, MD: Naval Institute Press, 1973. p. 1. Цит. по википедия.

²¹ Deibel, Terry. Foreign Affairs Strategy: Logic for American Statecraft. New York: Cambridge University Press, 2007, p. 9. Цит. по википедия.

²² Paul Kennedy. „Grand Strategies in War and Peace: Towards a Broader Definition“ in Grand Strategies in War and Peace, ed. Paul Kennedy (Yale University Press, 1992), p. 5..

²³ John Mearsheimer. Liddell Hart and the Weight of History. Ithaca: Cornell University Press, 1988.

²⁴ Art, Robert. A Defensible Defense: America’s Grand Strategy after the Cold War. International Security Vol. 15, no. 4 (1991)

²⁵ McDonough, David. Grand Strategy, Culture, and Strategic Choice: A Review. Journal of Military and Strategic Studies. Vol. 13, issue 4, summer 2011, p.5

пише, че държавите „осъзнават външната си среда и мислят стратегически за това как да оцелеят в нея“²⁶. Той има предвид съществуването на автоматична адаптация на модела на държавно поведение спрямо въздействието на системните фактори. С други думи гранд стратегията се променя автоматично щом се промени международната система. Материалните атрибути на системата - най-важното, разпределението на властта - създават натиск, който „оформя и тласка“ стратегическия избор. Идеята за преднамерено стратегиране (предварителното, без значение влиянието на средата) няма място в този възглед за гранд стратегия.

Обяснявайки произхода на която и да е гранд стратегия, тази парадигма приема значението на широките стратегически параметри, зададени от международната система, но включва и фактори на национално ниво в конкретните гранд стратегически избори на държавите. Основният проблем с такава теория все пак е, че обяснява сравнително малко. Една велика сила може да търси сигурност или хегемония по безброй начини. Много зависи от това как държавите възприемат своята международна среда и вътрешния натиск, който обуславя реакцията им. Гранд стратегията може да се промени дори когато структурните обстоятелства останат същите. Все пак познаването на такава вариация е важно както за учени, така и за стратези.

Казано по-подробно, Миършаймър описва взаимодействието между великите сили като основно обусловено от рационалното желание за постигане на регионална хегемония в анархична международна система. Анархичният характер на международната система е резултат от постоянната конкуренция на великите сили, тъй като всяка велика държава се стреми да увеличи своя дял от световната мощ. Въпреки че всички велики сили желаят хегемония, те могат временно да приемат стратегии, ориентирани към запазване на статуквото, когато „разходите и рисковете от опит за промяна на баланса на силите са твърде големи, принуждавайки великите сили да чакат по-благоприятни обстоятелства“²⁷.

Естествено, с еднаква степен на активност съществува и диаметрално противоположната трактовка за гранд стратегията.

В тази различна светлина Нина Силъв описва мнението на някои историци и политолози, които виждат произхода на гранд стратегията в дизайна, създаден от отделни хора, а не от външната или вътрешната среда. Те се фокусират върху големите стратегически действия на отделни лидери. Признават наличието на сериозни ограничения от международен характер, но твърдят, че стратезите въпреки това могат да използват наличните възможности за развитие на своите гранд стратегически проекти.

Описанието на Джон Гадис на действията на един от най-известните стратези на студената война Джордж Кенан илюстрира на практика същия възглед²⁸. По аналогичен начин Чарлз Идъл представя Джон Куинси Адамс като архитект на американската гранд стратегия в ранните десетилетия на републиката²⁹. Такава гледна точка се споделя и от известния изследовател Хол Брандс³⁰, когато изследва динамиката в международните отношения и миогледа на американските президенти и техните съветници през периода след Втората световна война.

²⁶ Mearsheimer, John. *Liddell Hart and the weight of history*. Ithaca: Cornell University Press, 1988.

²⁷ *Ibidem*.

²⁸ Gaddis, John Lewis. *Surprise, Security, and the American Experience*

²⁹ Edel, Charles. *Nation Builder: John Quincy Adams and the Grand Strategy of the Republic*. Harvard University Press, 2014

³⁰ Brands, Hal. *American Grand Strategy in the Age of Trump*. Brookings Institution Press, 2018

Понятието гранд стратегия обаче не е синоним нито на външна политика, нито на държавни планове. Във външната политика липсва времевият хоризонт и акцентът върху жизненоважни интереси, присъщи на гранд стратегията: САЩ може например да имат външна политика спрямо България, но тя е с незначителни последици за общата ориентация на тази свръхсила.

Като обобщение от историческото развитие на концепцията за гранд стратегия може да се кажат няколко неща.

Първо, значителна част от досегашния анализ на гранд стратегията греша с прекомерния си историзъм. Както пише Силъв, вместо сериозни рационално-теоретични обобщения и формулиране на теоретично обосновано понятие за гранд стратегия, а също и методи за неговото изграждане, твърде често се предлага обикновен анализ на исторически събития.

Второ, преодоляно е първоначалното залитане при определяне значението на гранд стратегията към военната област. Днес много повече става дума за общия дизайн на държавата, модела на нейното бъдеще, ориентацията ѝ в глобален план.

2. ПОНЯТИЕТО ГРАНД СТРАТЕГИЯ

Използващите понятието най-общо са постигнали съгласие, че гранд стратегията е управленски феномен, който (1) има подчертано дългосрочен обхват, (2) е свързан с най-важните приоритети на държавата и (3) покрива всички външни сфери (военна, дипломатическа, външнополитическа, енергийна) и вътрешни области на държавното управление (държавния, стопанския и гражданския сектор). Естествено, такова виждане е твърде общо и едновременно с това твърде повърхностно, за да се възприема от някого като определение за гранд стратегията.

Макар повечето учени, които изследват и пишат за гранд стратегията, се съгласяват относно нейната основна дефиниция, те използват понятието по значително различаващи се начини. В съвременната литература вече е подета сериозна дискусия за това как би следвало да се дефинира проблематичното понятие за гранд стратегия, особено след като днес повечето изследователи категорично приемат, че гранд стратегиите съществуват в действителността на общо основания, а не са фикция. Въпреки това, въпреки нарастващата му популярност се твърди, че гранд стратегията е все още „хлъзгава“, „размита“ и „объркана“ концепция³¹.

Нина Силъв от Центъра за изследване на сигурността в Цюрих, една от най-последователните изследователки в областта на стратегическия анализ обобщава различни виждания за съдържанието на понятието гранд стратегия³² сред които следните по-основни:

Според Стивън Лоубъл гранд стратегия е поведението на държавите, които се наказват взаимно или си сътрудничат с други претенденти когато става дума за тяхната хегемония³³. Етъл Золингън пък вижда като гранд стратегия поведението на управляващите коалиции, когато насърчават било то икономическата либерализация или протекционизма³⁴. За Марк Броули гранд стратегия е когато държавите балансират вътрешно или външно,

³¹ Nina Silove. Beyond the Buzzword: The Three Meanings of “Grand Strategy”. In: Security Studies, Volume 27, 2018 - Issue 1, Pages 27-57, <https://doi.org/10.1080/09636412.2017.1360073>

³² Ibidem.

³³ Steven E. Lobell, The Challenge of Hegemony: Grand Strategy, Trade, and Domestic Politics (Ann Arbor, MI: University of Michigan Press, 2003)

³⁴ Etel Solingen, Regional Orders at Century's Dawn: Global and Domestic Influences on Grand Strategy (Princeton, NJ: Princeton University Press, 1998).

сблъскват се една с друга или преднамерено пропускат сблъсъка и се успокояват³⁵. Колин Дук³⁶, а също и други изследователи като Лобъл, Талиаферо и Рипсман³⁷ дават функционално определение на гранд стратегията, като я отнасят към това дали държавите се разширяват, свиват или значително променят своите цялостни стратегически възможности или ангажименти. Матю Еванджелиста от своя страна признава като гранд стратегия положението, когато държавите драстично променят външната си политика³⁸.

Уилям Мартел от своя страна дава следното по-общо определение за гранд стратегия: „Гранд стратегия е последователното извяване на най-високите политически цели на държавата, които трябва да се преследват в световен мащаб в продължение на дълъг период от време. Нейната функция е да създава приоритети между различните вътрешни и външнополитически избори и да координира, балансира и интегрира всички видове национални средства – включително дипломатически, икономически, технологични, както и военната мощ – за постигане на ясно формулираните цели. Всъщност гранд стратегията предоставя рамка за организиране на принципи, които ... помагат на политиките и обществото да правят своите избори по отношение на провеждането на външната политика последователни“³⁹.

Според Силъв в крайна сметка две допълващи се определения постоянно се цитират в едва ли не всяко изследване на гранд стратегията напоследък.

Първото е на Пол Кенеди, който твърди: „Стратегията е изкуство за регулиране и използване на ресурсите на държавата или коалиция от държави, включително неговите въоръжени сили, с цел ефективно осигуряване и защита от враговете“. Кенеди твърди, че „Същността на гранд стратегията се крие в политиката, т.е. в способността на националните лидери да обединят всички елементи, както военни, така и невоенни, за запазване и засилване на дългосрочните (т.е. във военно и мирно време) най-добри интереси на нацията”.

Другото е на Бари Позен, който се опира на подобна стратегическа традиция и предлага още по-кратка дефиниция: Гранд стратегия е „идеята на държавата за това как тя може най-добре да „създаде“ сигурност за себе си“.

Тези определения съжителстват добре защото нямат противоречия. Концептуалната рамка, каквато представляват гранд стратегиите, помага на нациите да определят къде искат да отидат и как трябва да стигнат дотам. Тя ръководи лидерите, търсещи сигурност за държавата си в сложен и несигурен свят. Съответно гранд стратегия е, както твърди Нина Силъв, дългосрочна във визията си, цялостна в третирането на всички инструменти на националната мощ и важна във фокусирането си върху най-важните интереси. Тези атрибути разграничават гранд стратегията от нейните по-тесни сродници – „обикновената“ стратегия, включително военната стратегия – както и от външната политика и държавните умения.

Изглежда че с разрастване на дебата за смисъла на гранд стратегиите явно не се върви към очертаване на общоприето понятие, а по-скоро обратно – към разрастване на

³⁵ Mark R. Brawley, *Political Economy and Grand Strategy: A Neoclassical Realist View* (Abingdon, UK: Routledge, 2009), 7–11.

³⁶ Colin Dueck, *Reluctant Crusaders: Power, Culture, and Change in American Grand Strategy* (Princeton, NJ: Princeton University Press, 2006)

³⁷ Steven E. Lobell, Jeffrey W. Taliaferro, and Norrin M. Ripsman, “Grand Strategy between the World Wars,” in *The Challenge of Grand Strategy: The Great Powers and the Broken Balance between the World Wars*, ed. Jeffrey W. Taliaferro, Norrin M. Ripsman, and Steven E. Lobell (Cambridge: Cambridge University Press, 2013)

³⁸ Matthew Evangelista, “Internal and External Constraints on Grand Strategy: The Soviet Case,” in *The Domestic Bases of Grand Strategy*, ed. Richard Rosecrance and Arthur A. Stein (Ithaca, NY: Cornell University Press, 1993), 154.

³⁹ Martel, *Grand Strategy in Theory and Practice*, p. 32–33.

дисперсията му и достигането до лабиринт от нарастващ брой дефиниции. Според Силъв основният метод, който за съжаление изследователите масово използват, за да дадат своето определение на гранд стратегията, е просто заявление на собственото мнение под формата на твърдение какво е тя – и толкова. Ако други мнения се цитират, това се прави често с наукоподобни цели, но не и за да се използват цитатите като основа за собствен синтез. Нараства и броят на целите, във връзка с които се прилага това понятие. Въпреки, че някои единични дефиниции се цитират и използват далеч по-често от други, на този етап никое определение не се очертава като общоприето. Така се достига до един-единствен логичен резултат: до сериозна дисперсия в смисъла на термина.

Основната критика към развитието на теорията за гранд стратегията е следната. Редица съвременни изследователи основателно твърдят, че повечето усилия в посока изясняване на понятието не успяват да се обединят в една-единствена разпознаваема парадигма. Това се отнася най-вече до изследванията на международните отношения. В тях е видима липсата на фокус що се отнася до смисъла на гранд стратегията. Изследователите не се спират върху анализа на конкуриращи се обяснения на понятието само по себе си. В литературата за гранд стратегията рядко се обсъждат методологическите проблеми при изграждане на понятието.

Красноречив е примерът с огромния обем изследвания за това дали Съединените щати са имали, могат или трябва да имат гранд стратегия в епохата след Студената война⁴⁰. Независимо от количеството анализи в тях остава неясен смисълът на явлението гранд стратегия, за което всъщност става въпрос, сякаш съдържанието му се подразбира от само себе си⁴¹. Едни и същи анализи често включват очевидно разнопосочни схващания, преди всичко, че гранд стратегията е едновременно както „целенасочено“, така и „несъзнателно“ явление⁴², което е противоречие.

Към тази обща критика се добавя и фактът, че понятието гранд стратегия продължава по инерция от миналото да се третира преди всичко като въпрос на външната политика, а не държавната политика в нейната цялост, което е по-съвременното разбиране. Тъкмо в този смисъл известният изследовател Лобъл твърди, че „по-голямата част от литературата за гранд стратегията игнорира влиянието на вътрешната политика върху международните отношения, третирайки държавата като унитарен и рационален участник в тях“⁴³. По същия начин Емили Голдман и Джон Аркуила разкриват, че доминиращият образ, който учените придават на стратегията на държавите е преди всичко външният баланс на силите сам по себе си, без отсянка на влиянието на вътрешната политика върху него⁴⁴. Най-често гранд стратегията, доколкото става дума за нея, се приравнява със стратегиите за национална сигурност или отбранителните доктрини. Такова схващане е вече остаряло, макар и актуално до неотдавна.

Положително развитие е фактът, че повечето анализи се отнасят към гранд стратегията като към реален обект или явление. Те я разглеждат като обективен феномен, т.е. като нещо, което съществува във и независимо от съзнанието на анализиращия. Все по-изолирани са случаите, когато гранд стратегията се разглежда като субективно явление,

⁴⁰ Nina Silove, *ibidem*

⁴¹ Colin Dueck, *The Obama Doctrine: American Grand Strategy Today* (Oxford: Oxford University Press, 2015).

⁴² Brands, *What Good Is Grand Strategy?*, 6, 9.

⁴³ Lobel, *ibid.*

⁴⁴ Goldman, Emily, John Arquila, “Structure, Agency, and Choice: Toward a Theory and Practice of Grand Strategy”. In: Trubowitz, Goldman, and Rhodes (Editors), *The Politics of Strategic Adjustment*, Columbia University Press, 1998, p. 306.

следователно като заключение на наблюдаващия общото поведение на държавата, придобивайки с това впечатлението за наличието на някаква трайна последователност между отделните действия на държавното ръководство.

Въпреки че не е възприет изрично като такъв, подходът на повечето изследователи към изграждането на понятието за гранд стратегия може да бъде описан като семантичен, в който отговорът на въпроса „какво е понятието?“ по същество е същото като отговора на „каква е вашата (лична) название на явлението?“ Съществуваше шега преди време, че не е достатъчно да посочиш в небето летищ самолет и да кажеш „открих самолета“. Такава обаче е често срещаната практика в областта на изследванията на международните отношения. Това е диаметралната противоположност на онтологичния подход, който включва теоретичен или емпиричен анализ на обекта или явлението.

Онтологичният подход посочва основните характеристики на дадено явление и техните взаимовръзки и не се води от назоваването на наблюдавани явления. Чистото фокусиране върху семантичния подход прави дефинициите произволни. Ако концепцията не е тясно свързана с емпиричния анализ на дадено явление, тогава няма нищо, към което човек да може да закрепя понятието и всичко остава въпрос на това кой и при какви обстоятелства е съчинил дефиницията.

От съществуващите множество определения само две са постигнали дълголетие⁴⁵. И двете са стари и следователно първообраз на много от следващите. За тях стана дума накратко.

Първото е предложено от Бари Поузън. Според него гранд стратегията е „политико-военна област, представляваща верига от цели и средствата, идея на държавата за това как тя може най-добре „да създаде сигурност за себе си.“⁴⁶ Другото е на Пол Кенеди, който заявява, че гранд стратегията е „свързана с мира (може би дори повече с него), както и с войната. Според него става дума за еволюцията и интеграцията на политики, които трябва да действат десетилетия или дори векове. Във виждането на Кенеди гранд стратегията не свършва в края на войната, нито започва в нейното начало⁴⁷.

Робърт Арт обаче твърди, че концепцията трябва да бъде ограничена единствено до използването на военни средства за постигане на политически цели⁴⁸. Това ограничение би направило гранд стратегията синоним на обикновена (в случая военна) стратегия. Използването на военни средства за постигане на политически цели по същество е повторение на концепцията за стратегия на Клаузевиц. Гранд стратегията е замислена, поне от Лидъл Харт, именно с цел разширяване на средния елемент на концепцията за стратегия.

Според Нина Силвъ от дефинициите на Поузън и Кенеди отсъства ясно обяснение за това какво всъщност представлява гранд стратегията. Какво според Кенеди действа от десетилетия и е свързано с мирното време? Книгата, в която Поузън предлага своята дефиниция е за военна доктрина, а не за гранд стратегия, така че е невъзможно да се извлече индикация за това какво той разбира под гранд стратегия в този контекст. Не е ясно и как това явление се операционализира. Следват множество методологически въпроси, каквито могат да се отправят към двете ранни дефиниции. Дали като управлява поведението на държавата, гранд стратегията работи независимо от отделните институции? Дали тя е съзнателно явление, произтекло от съзнанието на лидерите или изобщо не се отнася до обект или явление от реалния свят в смисъл, че гранд стратегията всъщност е аналитична

⁴⁵ Silove, *ibid.*

⁴⁶ Posen, *Sources of Military Doctrine*, 13.

⁴⁷ Kennedy, „Towards a Broader Definition,” 4.

⁴⁸ Robert J. Art, *America's Grand Strategy and World Politics* (New York: Routledge, 2009), 190.

конструкция, която може да се приложи *post hoc* за интерпретиране на поведението на държавите?

Пак според Силъв, всякакви опити за монолитни дефиниции на гранд стратегия след Кенеди и Поузън не успяват да идентифицират обекта или явлението, за които се отнася понятието. Прегледите на развитие на понятието показват, че всеки опит да се даде едно-единствено всеобхватно („монолитно“) определение е пропадал. От обсега му отпадат множество аспекти, които би трябвало да попаднат там.

Явно наблюдаваният масов неуспех да се идентифицира обектът или явлението, за които се отнася концепцията за гранд стратегия не е случайно явление. Може да се направи хипотетичното заключение, че това е по принцип невъзможно. Чест от аргументите в поддръжка на тази теза се съдържат в заключението на Уилямсън Мъри⁴⁹, използвано и от Сълъв: „Нито едно просто, ясно определение на гранд стратегия не може да бъде напълно задоволително... [защото] преди всичко гранд стратегията изисква преплитане на политически, социални и икономически реалности с военната мощ, както и признание, че политиката в почти всички случаи трябва да е водена от военна необходимост“.

Очевидно гранд стратегията е многолик и същевременно неясно очертан обект. Това обаче не означава, че явлението не съществува или е плод единствено на изследователско въображение. Неяснотата в очертанията на реалните гранд стратегии може да означава поне две неща:

- или че те съществуват винаги в някаква, а не в пълна степен, т.е. че гранд стратегията е въпрос на континуум от пълна липса до всецяла изява,
- или че те се проявяват едновременно в няколко взаимно изключващи се измерения, поради което е невъзможно да бъдат обхванати само от една позиция на наблюдение.

Що се отнася до второто предположение, най-често срещаното разделение е между следните две твърдения за гранд стратегията:

- Гранд стратегията е преднамерено създавана и затова съзнателно явление сама по себе си;
- Гранд стратегията не се създава, а е заключение на страничен наблюдател *post hoc* за наличието на последователност в поведението на стратегиращия субект, следователно несъзнателно явление сама по себе си.

В първия случай гранд стратегията се приема като „подробна пътна карта“. Излиза, че гранд стратегията изисква „дългосрочно планиране“ и привеждането на „широки принципи в последователна стратегическа програма“. Тук става дума за формализирано, подробно планиране, което може да помогне на политиките да се справят по-целенасочено и ефективно с изненадите. Във втория случай тя се състои от „набор от идеи“ или „ключови идеи“ без това да достига до по-„формализиран, подробен“ документ⁵⁰. Става дума за модел на държавно поведение, който се появява, когато държавите правят „големи стратегически избори“ без „целенасочен подход“ към политиката и „реалистичен план за разпределяне на ресурси“⁵¹.

Неслучайно някои изследователи се виждат принудени да използват едновременно повече от едно от конкуриращите се измерения на гранд стратегията когато правят опит да дефинират това явление. Пример за това е Брандс, който твърди, че лидерите могат да

⁴⁹ Williamson Murray, “Thoughts on Grand Strategy,” in *The Shaping of Grand Strategy: Policy, Diplomacy, and War*, ed. Williamson Murray, Richard Hart Sinnreich, and James Lacey (Cambridge: Cambridge University Press, 2011), 3.

⁵⁰ Brands, *What Good is Grand Strategy?*, 6

⁵¹ *Ibid.*

следват логиката на своите гранд стратегии „съзнателно или несъзнателно“⁵². Той твърди, че всеобхватността е важна при идентифицирането на съществуването на гранд стратегия. Излиза, че при определяне на понятието гранд стратегия тя трябва едновременно да се разглежда по два противоположни начина и че това е не само възможно, но и необходимо и даже неизбежно.

В същия дух Стивън Брукс и Уилям Уолфърт се стремят да обединят тези противоположни виждания за гранд стратегията. Те тръгват от идеята, че гранд стратегията е „набор от идеи“, но след това твърдят, че гранд стратегията е по-детайлна от набор идеи, поради което я описват като изчерпателен „план“. Когато използват понятието обаче, гранд стратегията не се оказва нито набор от идеи, нито план, а по-скоро последователен модел на поведение във времето⁵³. Когато прилагат своята теория към САЩ се оказва, че под крилото на едно и също понятие за гранд стратегия попадат двете различни същности. От една страна гранд стратегия са ядрото от цели и набора инструменти за преследването им. От друга, този модел на прилагане на инструменти към целите, според тях, се появява като продукт на „дискретни избори“, които се натрупват с течение на времето.

Проблемът в горните опити за определение на гранд стратегията е следният. Авторите им се стремят да избегнат познатия им тупик, в който биха попаднали, ако целят създаването на монолитна дефиниция. В това отношение те са прави. Причината е вече позната и за нея стана дума. Явлението е многолико и не разрешава едностранни определения. Водени от стремежа да решат проблема обаче авторите неволно навлизат в нов тупик. Това става, като дръзват да обединят в дефинициите си двойки противоположни, противоречащи си виждания за гранд стратегията, каквито примери бяха дадени по-горе. Гранд стратегията например не може да бъде едновременно преднамерен план и случайно получил се смисъл в поредица от последователни действия на правителството.

На този фон Нина Силъв и Ребека Фридман Лизнър предлагат оригинален изход от затруднената методологическа ситуация. Идеята на двете изследователки е практически еднаква. Схемата е следната: след като гранд стратегията не може да бъде определена какво точно Е, след като не може да бъде дефинирана и като какво И какво обратно на него тя е, нека няма единно понятие – гранд стратегията СА няколко (минимумът е три) различни същности. Така за Силъв гранд стратегия е план, принцип или модел на поведение, докато за Лизнър – променлива, процес или план.

Според Ребека Фридман Лизнър понятията и концепциите в ширещата се литература по въпроса са непоследователни и трудно за ориентиране. С оглед евентуалното разрешаване на объркването Лизнър много подобно на Силъв предлага да не се търси единно понятие, а да се приеме съществуването на няколко принципно допълващи се определения: гранд стратегията може да е едно, второ или трето.

Следователно обща дефиниция не съществува, но това още не означава обратното, че е налице пълен хаос на мненията. Изследователите на понятието са потърсили и открили известни натрупвания на еднакви виждания за смисъла на гранд стратегията. Едно от най-признатите имена в това отношение е Нина Силъв. Вместо да търси едно-единствено несъществуващо понятие тя забелязва натрупвания в три паралелни области, когато става дума за гранд стратегия⁵⁴. Различни групи изследователи я разбират:

⁵² Ibid.

⁵³ Brooks and Wohlforth, *America Abroad*, 75.

⁵⁴ Silove, Nina. *Beyond the Buzzword: The Three Meanings of “Grand Strategy”*. In: *Security Studies*, Volume 27, 2018 - Issue 1, Pages 27-57 | Published online: 28 Aug 2017 <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/09636412.2017.1360073>

- или като „гранд стратегически планове“,
- или като „гранд стратегически принципи“,
- или като „гранд стратегическо поведение“.

С други думи, интересното при концепцията за гранд стратегия според Силъв е, че в развитието си е придобила три различни значения. Първо, изследователите използват понятието гранд стратегия, за да се позовават на преднамерен, подробен план, измислен от ръководителите. Второ, дурги използват понятието, за да се обозначат организиращ принцип, който съзнателно се поддържа и използва от хората, за да ръководи техните решения. Трето, изследователите използват термина, за да се отнасят до модел в държавното поведение. Накратко трите употреби могат да се опишат съответно като „гранд стратегически планове“, „гранд стратегически принципи“ и „гранд стратегическо поведение“. Не се стига до заключението – както обикновено се очаква – че един от трите е единствената валидна употреба на термина. По-скоро изследователката твърди, че трите концепции осигуряват независимо самостоятелно и ценно допълнение към концепцията в рамките на проучванията за националната сигурност и че диференцирането им ще улесни изследването на най-основните и важни въпроси за гранд стратегията.

Следователно е разумно тези три относително различни разбираня за гранд стратегия да не бъдат противопоставяни едно на друго в търсене на „единственото правилно“ измежду тях. По-скоро тези концепции взаимно се допълват и всяка една предоставя отделна, ценна рамка за изследвания и предписване на политики.

По подобен на Силъв начин, Лизнър също говори за трояко понятие за гранд стратегия, което я третира веднъж като променлива, втори път като процес и трети път като план. Съответно виждането за „гранд стратегията като променлива“ предоставя призма, чрез която изследователите могат да изучават произхода на държавното поведение, като обръщат особено внимание на постоянния въпрос за това как действията и структурата взаимодействат, за да постигнат съответните гранд стратегически резултати. Виждането за „гранд стратегията като процес“ предвижда значението на гранд стратегия както като процес на държавно стратегическо планиране така и като по-общ начин на вземане на решения. И накрая, „гранд стратегията като план“ предлага широки визии с което да повлияе на бъдещото държавно поведение⁵⁵.

Казано с повече подробности, виждането за „гранд стратегията като променлива“ предоставя призма, чрез която учените могат да изучават произхода на държавното поведение, като обръщат особено внимание на постоянния въпрос за това как структурата и действията си взаимодействат, за да постигнат гранд стратегически резултати. Този практически въпрос има непосредствено значение за политиките, които се стремят да разберат гранд стратегиите на други държави, както и да повлияят на траекторията на собствената си страна.

Гледището за „гранд стратегията като процес“ разглежда значението на гранд стратегията както като процес на държавно стратегическо планиране така и като по-общ начин на вземане на решения. Тази линия на изследване предполага че хората могат да влияят ad hoc върху нейния дизайн с което се максимизира вероятността за „добра“ гранд стратегия.

⁵⁵ Rebecca Friedman Lissner. What Is Grand Strategy? Sweeping a Conceptual Minefield. In: *The Scholar*, Vol 2, Issue 1 November 2018

И накрая, „гранд стратегията като план“ предлага широка визия с надеждата да повлияе на бъдещото държавно поведение. Тези предписания могат да включват защита на статуквото или - по-често - препоръки за пренасочване на държавния кораб.

Както обяснява Лизнър, гранд стратегията на Америка от ранната студена война е била едновременно анимирана от гранд стратегически принципи (съдържане), подробно описани в големи планове (Стратегията за национална сигурност на САЩ от 1968) и проявена в гранд стратегическо поведение (Корейската война, бюджети за отбрана и т.н.). Тези три метода за измерване на гранд стратегията като феномен могат да помогнат при отговорите на различни изследователски въпроси, но те сами по себе си не се квалифицират като отделни изследователски програми. тези, които се стремят да организират основните дебати в настоящата литература за гранд стратегиите. Вместо това, анализаторите ще открият по-голяма стойност в разпознаването на тематичната съгласуваност в област, която често се обединява около подобни изследователски пъзели – задача, по-добре изпълнена от разработената тук типология на променливия процес-план.

Узи Арад обобщава вижданията за смисъла на гранд стратегиите в четири групи⁵⁶, за които ще стане дума по-късно:

- Първо, гранд стратегията като курс на действие, план, програма.
- Второ, гранд стратегията като декларирана от водачите визия.
- Трето, гранд стратегията като парадигма.
- Четвърто, гранд стратегията като текущ процес.

Сходството между вижданията на Силъв, Лизнър и Арад са очевидни. „Променлива“ при Лизнър е сродно с „принципи“ при Силъв, съответно „процес“ – с „поведение“, а „план“ в при двете изследователки и Арад направо съвпада. Този подход изглежда не само напълно оправдан, но и много продуктивен. Затова той ще бъде застъпен тук по-нататък. Този подход изглежда правилният изход от иначе обърканата ситуация, в която към днешна дата се намира понятието гранд стратегия.

Тези концепции за гранд стратегия като гранд стратегически план, гранд стратегически принципи и гранд стратегическо поведение се различават, но същевременно имат много важни общи черти. Тъкмо общите черти според Силъв е онова, което прави от всяка от тях „гранд стратегия“ и същевременно ги отличава от други сродни понятия като външната политика или военната доктрина.

Нина Силъв⁵⁷ твърди, че няколкото концепции, водещи до съставно определение на гранд стратегията са сходни в две важни отношения.

Първо, и всички те се състоят от два елемента – цели и средства. Гранд стратегическите планове определят целите и средствата, чрез които да бъдат постигнати в детайли. Гранд стратегическите принципи правят същото в по-общ смисъл. Гранд стратегическото поведението е модел за разпределение на средствата за определени цели, независимо дали този модел е резултат от гранд стратегически план, гранд стратегически принцип или някакъв друг фактор.

Второ, всяка от концепциите има три много съществени характеристики, които правят всяка от тях „гранд“.

Първата характеристика е, че всяка концепция за гранд стратегия е непременно дългосрочна по обхват. Тази характеристика следва гледището на Лидъл Харт, че гранд

⁵⁶ Arad, Uzi. Grand Strategy for Israel: Conceptual and Methodological Reflections. In: Grand Strategy for Israel: Reflections and Directions. The Samuel Neaman Institute of National Policy Research, 2017

⁵⁷ Ibidem.

стратегията се простира отвъд настоящата война и се отнася до бъдещия мир. Кенеди също настоява за дългосрочния характер на която и да е гранд стратегия, като заявява, че гранд стратегията е „за еволюцията и интеграцията на политики, които трябва да действат десетилетия или дори векове“⁵⁸. Тъкмо тази характеристика отличава всяка от трите концепции за гранд стратегия от концепцията за външна политика. За разлика от гранд стратегията, външната политика е времево неопределена. Тя може даже да се отнася до едно-единствено външнополитическо решение или до действията на определен кабинет.

Втората характеристика на концепциите за гранд стратегия е, че всички те са „холистични“ в смисъл, че се занимават, по изрече на Лидъл Харт, „с всички ресурси“ на една държава. Идеята, че гранд стратегията е свързана с военната, дипломатическата и икономическата сфера на държавния кораб се подкрепя в многобройни дефиниции на гранд стратегия. Както винаги, Кенеди се придържа и в това отношение към Лидъл Харт като твърди, че гранд стратегията обхваща „всички елементи, както военни, така и невоенни“⁵⁹. И Поузън следва същото разбиране, като изрично смята, че гранд стратегията се отнася не само до военните, но и до икономическите средства. Следователно трите концепции за гранд стратегия се различават от концепцията за стратегия въз основа на това, че те се отнасят до всички ресурси на държавата, а не само до използването на един, примерно военната мощ.

Третата характеристика на гранд стратегията е, че независимо дали се схваща като план, принцип или модел на поведение, тя се занимава с правенето на компромиси за постигане на най-важните интереси на държавата. Това може да се обобщи като характеристика на „значимостта“. В този дух известният изследовател на гранд стратегиите Наризни твърди, че държавите имат основни интереси, които могат да са различни от сигурността: „Държавите могат да се стремят да разширят своята територия, да защитят външната си търговия и инвестиции, да популяризират политическата си идеология или да преследват хуманитарни каузи“⁶⁰. Това е подходът, имплицитно възприет от много изследователи, които вместо да изброяват интересите каквато е „сигурността“, отбелязват общо, че гранд стратегията се занимава с интереси, които са „важни“, „големи“, „жизненоважни“, или „крайни“. Този подход е в съответствие с концепцията на Клаузевиц за стратегия, при която политиката се третира като представителна за всички интереси на общността, независимо от нейните източници или съдържание.

Характеристиката на важността допълнително разграничава трите концепции за гранд стратегия от концепции за външна политика или военна стратегия, нито една от които не е свързана - като необходима характеристика на концепциите - с най-важните интереси на държавата. Логично е държавата да има външна политика или военна стратегия, която да засяга регион или област с второстепенно или третостепенно значение, само с отдалечена връзка с основните интереси на държавата.

Един друг теоретичен въпрос засяга пряко понятието за гранд стратегия. Това е проблема за нейната ефективност и ефикасност.

Силвъ твърди, че литературата носи твърде малко прозрение за детерминантите на ефективността. Какво отличава успешните гранд стратегии от онези, които са отпаднали, независимо дали при срещите им с международни или вътрешни препятствия? И докато международните пречки са добре теоретизирани, вътрешнополитическите ограничения са пренебрегвани в значителна степен. А тъкмо последното е важен фактор за успеха на гранд

⁵⁸ Kennedy, "Towards a Broader Definition," 4.

⁵⁹ Ibidem.

⁶⁰ Narizny, *Political Economy of Grand Strategy*, 9.

стратегията – устойчивост във времето и победа в крайна сметка чрез проява на опортюнизъм – действие когато може, изчакване когато няма условия.

Следвайки мнозина автори, Силъв изтъква две вътрешноприсъщи качества на гранд стратегиите, които водят до тяхната ефективност:

- вътрешна съгласуваност (кохерентност)
- балансираност

Все пак трябва да се отбележи, че това не изглежда да са определящи характеристики на гранд стратегиите, а само техни качества, чрез които те могат да бъдат оценени. Така например отсъствието на тези качества не превръща дадена гранд стратегия в нещо различно. Неслучайно двете качества не се включват в предлаганите разнообразни дефиниции за гранд стратегия. Ако вътрешната съгласуваност беше част от определението за гранд стратегия, а не просто нейно качество, тогава констатирането на отсъствие на съгласуваност би трябвало да означава, че наблюдаваният обект изобщо не е гранд стратегия. Очевидно в такива случаи не става дума за друго, освен за стратегия с ниска степен или липса на кохерентност. Отрицателният резултат би бил по-ниска степен на ефективност на гранд стратегическия проект. Явно кохерентността е качество, чрез което може да се оцени гранд стратегически план, гранд стратегически принцип или гранд стратегическото поведение.

Същото би трябвало да е валидно и за качеството балансираност – идеята, че средствата се разпределят ефективно към целите. Още Клаузевиц набляга на положението, че не трябва да се използва нито повече, нито по-малко от онова количество сила, което е необходимо и достатъчно за постигане на целите. В тази връзка Силъв заключава, че използването на прекомерна или неадекватна сила прави стратегията лоша стратегия, а не „не-стратегия“. Тя се позовава на Лидъл Харт, който описва качеството балансираност по следния начин: „Успехът на една стратегия зависи на първо място от солидното изчисление и координацията между целта и средствата. Целта трябва да бъде пропорционална на общите средства, а средствата, използвани за получаване на всяка междинна цел, която допринася за крайната цел, трябва да бъдат пропорционални на стойността и нуждите на междинната цел...“⁶¹ Очевидно става дума за качество, а не определяща съставна част на гранд стратегията. От доброто изчисление и координация между цели и средства зависи успехът, а не самото съществуване на гранд стратегията. Неуравновесената стратегия все още е стратегия и като логика това важи и за трите концепции за гранд стратегия.

Друг възможен вариант за покачване на ефективността на гранд стратегията би бил да се ограничи броят на целите, които трябва да бъдат постигнати по време на изпълнението ѝ. Чрез намаляване броя на целите на гранд стратегията е възможно, първо, да се запази първоначалният общ смисъл на концепцията и, второ, ясно да се отдели външната политика на държавата от нейната „гранд стратегия“. Този подход, например, се придържа от Колин Дук, който твърди, че „гранд стратегията“ е баланс на целите и средствата, използвани в случай на конфликт или с цел предотвратяване на военен сблъсък с противник. Дук включва в дефиницията си както военни, така и невоенни инструменти, използвани изключително в случай на узяване или избухване на мащабна война⁶².

Обобщението което може да се направи за съществуващия основен кливидж в разбиранята за гранд стратегията е, че едни определения я схващат повече като нещо

⁶¹Liddell Hart, Strategy, p. 322–23.

⁶² Colin Dueck. Reluctant Crusader: Power, Culture, and Change in American Grand Strategy. Princeton; Oxford: Princeton University Press, 2006., pp. 10-15

предварително, преднамерено *ad hoc*, т.е. план, докато други – като нещо постоянно възникващо, *post hoc*, т.е. процес.

3. ФОРМИ НА СЪЩЕСТВУВАНЕ НА ГРАНД СТРАТЕГИИТЕ

Далеч не винаги гранд стратегията е изразена в един писмен документ. Такива случаи са рядкост. Все пак липсата на изчерпателен генерален план, фиксиран в документ, още не доказва липсата на всеобхватни амбиции от страна на държавата. Тъкмо това е основата на гранд стратегията. Даже да не е стройно изписан документ, в такива случаи все пак може да съществува „гранд проект“ под формата на добре координирани военни, военноморски, дипломатически и икономически усилия срещу друга държава и преди всичко добре координирана външна политика с дългосрочни непроменливи цели.

Гранд стратегиите имат няколко форми на съществуване.

Дискусията за това коя от трите концепции е „правилната“ няма смисъл. Това е така по две причини. Първо, всяка от описаните форми на съществуване на гранд стратегиите дава гледна точка, която не се предлага от никоя друга концепция. Всяка от концепциите идентифицира обекти, които са от интерес за изследванията на историци, политолози и политически анализатори. Втората причина, поради която би било неразумно да се счита само една от концепциите за „правилна“, е, че запазването на всички тях едновременно предлага голям потенциал за изследване на връзките между съответните явления или обекти, за които се отнасят.

Един от най-точните пример за гранд стратегия като документ са модерните **стратегии за национална сигурност (NSS)**. Стивън Уолт твърди, че „гранд стратегията на държавата е нейният план за осигуряване на сигурност. Гранд стратегията идентифицира целите, които трябва да бъдат постигнати, за да се постигне сигурност и описва политическите и военните действия, за които се смята, че водят до тази цел“⁶³.

По подобен начин според Поузън най-важният интерес за всички държави е един и същ и това е „сигурност“. С това той има предвид „запазването на суверенитета, безопасността, териториалната цялост и властовата позиция“⁶⁴. Една стратегия за национална сигурност трябва да отговаря на основните интереси, цели и задачи на държавата, както и на ангажиментите ѝ в световен мащаб и средствата, необходими за постигане на тези цели, както и на използването на елементи на национална мощ за постигане на тези цели.

Тези постановки показват колко близки по същество са стратегията за национална сигурност и гранд стратегията на една държава.

Друг въпрос е какво точно следва да се има предвид под стратегия за национална сигурност – дали главно стратегическите елементи на отбранителната доктрина в нея или едно много по-широко разбиране, при което сигурността се схваща като резултат от добре функционираща държава (например Стратегията за национална сигурност на Р Армения от 2007 г., Стратегията за национална сигурност на Р България от 2011 г. и още десетки стратегии за национална сигурност на различни държави, които съществуват по света).

По-широкото разбиране за стратегия за национална сигурност със сигурност се доближава още повече до модерното понятие за гранд стратегия. Такава концепция за гранд

⁶³ Walt, Stephen M. “The Case for Finite Containment: Analyzing U.S. Grand Strategy,” *International Security* 14, no. 1 (Summer 1989): 6.

⁶⁴ 122 Barry R. Posen, *Restraint: A New Foundational for U.S. Grand Strategy* (Ithaca, NY: Cornell University Press, 2014), 1.

стратегия като преднамерен, подробен план остава видна в литературата за гранд стратегията след Студената война. Стратегиите за национална сигурност обикновено са списъци с цели, които не посочат средствата за постигане на тези цели.

Трябва да се отбележи, че в научната литература, посветена на теорията и практиката на стратегията, не се прави специално разграничение между понятията „гранд стратегия“, „стратегия за национална сигурност“ и „национална стратегия“. По този повод Робърт Дорф направо заявява, че „националната стратегия“, „гранд стратегия“ и „стратегията за национална сигурност“ са синонимни термини, които не бива да се опитваме да разграничаваме⁶⁵.

Все по-често дебатите за гранд стратегическото планиране се съсредоточават върху стратегията за национална сигурност. Стратегиите за национална сигурност са жизненоважни за практиката на гранд стратегиране. Без ясна стратегическа декларация следващото правителство няма да успее да определи външнополитическия курс детайлно и така, че да има последователност. Също така без ясна стратегическа декларация и добро стратегическо планиране следващото правителство ще се затрудни да приведе способностите на страната в подкрепа на основните национални интереси.

Публикуването на всяка стратегия за национална сигурност обикновено надига вълна от критики. Критиците предричат възможните провали на тези стратегии. Някои скептици твърдят, че некомпетентността при създаването на стратегия за национална сигурност всъщност може да бъде полезна с оглед на факта според тях, че гранд стратегическото планиране води до ограничени и негъвкави външнополитически доктрини. В този дух Роналд Кребс и Дейвид Идълстийн заявяват, че стратегическото планиране води до опасна степен на твърдост при формирането на политики. „Разработването на стратегия насърчава участниците да завържат разказ, който увеличава прекомерно обхвата на националния интерес и преувеличава глобалните заплахи“⁶⁶. Тези критици несъмнено са прави, че гранд стратегията не трябва да налага ненужна твърдост при правенето на политики.

Не всички стратегии за национална сигурност играят еднакво добре ролята на гранд стратегии. Добър пример в това отношение е несполучливият опит на Армения да замени своята първа Стратегия за национална сигурност от 2007 г. със Стратегията от 2020 г. Първият документ изигра своята положителна роля както във външно, така и във вътрешнополитическо, икономическо и социално отношение, гарантирайки

- „- ефективна система на управление;
 - върховенството на закона;
 - консолидиране на демократичните ценности;
 - независима и безпристрастна съдебна система;
 - борба на въоръжените сили;
 - ефективни структури за сигурност и правоприлагане;
 - външна политика, осигуряваща ефективна международна ангажираност;
- и,
- всеобхватна социална справедливост.“⁶⁷

⁶⁵ Dorff, Robert. A Primer in Strategy Development. In: Cerami, Joseph, James Holcomb, Jr. (Eds.). U. S. Army War College Guide to Strategy. DIANE Publishing, 2001, pp. 15-16.

⁶⁶ Krebs, Ronald, David Edelstein. Delusions of Grand Strategy: The Problem with Washington's Planning Obsession. Foreign affairs, 94/6. November 2015. Pp. 109-116

⁶⁷ National Security Strategy of the republic of Armenia 2007, <https://www.mfa.am/filemanager/Statics/Doctrineeng.pdf>

Очевидно нивото на амбиция на така декларираните цели повдига равнището на тази стратегия до измеренията на държавна гранд стратегия. Само един от ефектите ѝ е пряко свързан със защитата и това е мирът, който този документ осигури за целия период на своята актуалност. Новата стратегия за национална сигурност на Армения си поставяше по-ограничени цели в областта на отбраната и отрицателният резултат не закъсня. Броещи месеци след приемането ѝ последва военният крах в Нагорно Карабах без никакъв успех в останалите незасегнати от документа социална, икономическа, правна и политическа сфери.

Въпреки твърдението на мнозина анализатори, че вземането на решения в условията на мир се различава коренно от военното време, екстраполацията на гранд стратегията, включваща стратегическо планиране от мирно време, става обичайна норма. Това обяснява например защо стратегиите за национална сигурност отдавна не обхващат само отбранителните политики, а произтичат преди всичко от смисъла на мирния период.

Друга форма на съществуване на гранд стратегията е гранд стратегическият **план (програма, курс на действие)**. И така, според някои политолози гранд стратегията е преднамерен, сравнително подробен план. Такова е не само най-ранното схващане още преди студената война. Същото се мисли за гранд стратегията и от част от модерните автори. За Нина Силвъ и Узи Арад гранд стратегията като план е една от няколко основни форми на съществуване на понятието, по-точно детайл от множественото определение.

Гранд стратегическите планове са продукт на нарочните преднамерени съзнателни усилия на ръководителите да превърнат интересите на държавата в конкретни дългосрочни цели, да установят подредби на тези цели по приоритети и да свържат всички сфери на държавническата дейност (военни, дипломатически, икономически), като определят кои са средствата, чрез които те да се постигнат. Предвид нивото им на детайлност, гранд плановете обикновено, макар и не задължително, получават формата на писмени документи. В тази връзка Питър Фивър твърди: „Гранд стратегията се отнася до плановете и политики, които включват преднамерените усилия на държавата да използва политически, военни, дипломатически и икономически инструменти, за да постигне националния интерес на въпросната държава ... Това включва целенасочени действия... това, което лидерите мислят и искат”⁶⁸.

Известният последовател на парадигмата „гранд стратегията е план“ Йонуц Попеску характеризира гранд стратегията като модел за вземане на решения за националната сигурност, при което правителствата „формулират и прилагат дългосрочен последователен план за постигане на най-високите цели на нацията“. Той противопоставя този подход на алтернативния модел на „(постоянно) възникващия стратегия“ (emergent strategy), която отхвърля дългосрочното планиране в полза на „инкрементализма“, т.е. стратегирането, което се опира на краткосрочната адаптация и реагирането на текущите ситуации⁶⁹. В този смисъл друг привърженик на гранд стратегията като план а не текущ процес на стратегиране, Джеймс Греъм Уилсън, характеризира края на Студената война по-скоро като „триумф на импровизацията“ отколкото гранд стратегия⁷⁰.

Всъщност основният кливидж на идеи за стратегиите изобщо е дали те са предварително създадени (обикновено плановете са такива) или следват ad hoc меандрите на

⁶⁸ Feaver, Peter. “What is Grand Strategy and Why Do We Need It?” Foreign Policy Shadow Government, 8 April 2009.

⁶⁹ Popescu, Ionut. Trump and Emergent Strategy: The First 100 Days. War on the Rocks, April 28, 2017. <https://warontherocks.com/2017/04/trump-and-emergent-strategy-the-first-100-days/>

⁷⁰ Wilson, James Graham. The Triumph of Improvisation: Gorbachev's Adaptability, Reagan's Engagement, and the End of the Cold War. Cornell University Press, 2014.

събитията и съобразно тях предизвикват решения (стратегииите като процес). Това е разделението „предварителна“, „преднамерена“ или „съзнателна“ стратегия и „(постоянно) възникващия стратегия“ – съответно *deliberate strategy* и *emergent strategy*. За това алтернативно на стратегията като план виждане (стратегията като процес) ще стане дума малко по-долу.

Гранд стратегията, в това най-често срещано определение, е план, който очертава начина на действие, който трябва да се предприеме, за да се постигне желаната цел. В този си вид тя изпълнява ролята на програма за това как да се интегрират военни, дипломатически, икономически и други средства за постигане на националните цели на страната. Гранд стратегията като програма определя кои са най-важните цели в дългосрочен план, приоритизира ги заедно с националните интереси и често идентифицира основните заплахи, които предстоят.

Всъщност гранд стратегията пряко свързва целите на държавата с нейните ресурси, както и дейностите и действията в краткосрочен и средносрочен план с дългосрочните цели. Тази връзка се осъществява като текущите политики и конкретни краткосрочни цели се изготвят в светлината на дългосрочна стратегическа рамка и като стъпки към постигане на по-големите цели, определени от гранд стратегията.

Следователно гранд стратегията се състои както от определяне на целите, така и от очертаване на начините и средствата за тяхното постигане.

Съвсем естествено е източникът на стратегията да е държавното ръководство. Алтернативно източник може да бъде и екипът за планиране при държавното ръководство, екипи от държавни служители, академиите, университетите или мозъчните тръстове, които разработват и формулират плана.

Когато се изготвя от висшите етажи на дадена държава, разбирането за Гранд стратегия често има по-тесен обхват, като се фокусира само върху националната сигурност и измеренията на международната и външната политика. И все пак, в някои случаи гранд стратегическите документи обхващат както външните, така и вътрешните елементи. Вътрешната устойчивост, социалната сплотеност, икономическата стабилност, научно-техническият прогрес, идеологическата консолидация, политическият консенсус, обществената активност са вътрешни фактори, които планиращите гранд стратегията трябва да вземат предвид и да мобилизират за постигане на предназначаните цели⁷¹.

Нещо повече, както имплицитно, така и изрично гранд стратегията свързва общите национални ресурси на държавата с нейните водещи ценности, ангажименти и традиции. В крайна сметка държавите не работят в морален и идеологически вакуум. Бъдещите планове са вкоренени в уникалното културно и политическо наследство на страната. Следователно националните цели на дадена държава са специфични за нея. Тези цели също стават основани за историята на държавата, което от своя страна ще намери израз в гранд стратегията. Следователно гранд стратегията не е чисто утилитарен документ, но и културен, който служи като отражение на общите ценности и принципи на държавата.

Нина Сильв⁷² открива, че определенията за гранд стратегията като преднамерен, подробен план, формулиран от ръководителите, често се осмива от историци, политолози и политически коментатори. Такива автори отричат, че гранд стратегията е план. Вместо това

⁷¹ Rebecca Friedman Lissner. What Is Grand Strategy? Sweeping a Conceptual Minefield. In: *The Scholar*, Vol 2, Issue 1 November 2018

<https://tnsr.org/2018/11/what-is-grand-strategy-sweeping-a-conceptual-minefield/>

⁷² Silove, *Ibidem*.

те се придържат към някоя от останалите алтернативни концепции на гранд стратегия (като организиращ принцип или модел на поведение), които са описани по-нататък.

Като пример тя посочва Кевин Наризни⁷³, който с насмешка описва как изглежда гранд стратегията като план: „държавници, генерали и дипломати, събрали се около настолна карта на света изчисляват как най-добре да защитят жизненоважните „национални интереси“ от враждебна международна среда“. Подобен пример представляват Брандс и Портър, които осмиват виждането за гранд стратегията като план като го представят резултат от действията на „мандарини, натикали се в една стая, които чертаят сложна програма стъпка по стъпка“. И все пак тези изображения са разумни, макар и хиперболизирани образи на това, което военните историци първоначално са имали предвид под термина, заключава Силъв.

Според Нина Силъв няма особено значение, че е модерно да се отхвърля идеята, че гранд стратегията се отнася до типа подробен план, който държавниците, сгъшени около карта създадат, защото това разбиране има дълга история, създадо е интелектуална традиция и се доказва с някои правдоподобни примери от реалния живот. То продължава да е добре представено в съвременната литература. Следователно едно от няколкото отделни виждания за гранд стратегията е като „гранд стратегически план“.

Целта на анализите на гранд стратегията като план е да дават препоръки, с които да се направлява бъдещия ход на външната политика на дадена държава. Докато изследователска дейност при „гранд стратегията като променлива“ е описателна, а при „гранд стратегията като процес“ е едновременно описателна и предписваща, това виждане е изцяло предписващо. Изследването на гранд стратегията като план предполага, че гранд стратегията може да бъде формирана защото не е автоматична последица от протичащите процеси.

Общо казано, гранд стратегията като план е най-старо и най-консервативно виждане. Поддръжниците му се фокусират предимно върху САЩ. Излиза, че Съединените щати са онова място на планетата, където ръководителите са най-подготвени и чертаят гранд стратегии под формата на предварителни планове, като явно за целта имат всички необходими ресурси.

Като основа на американската гранд стратегия анализаторите сочат т. нар. „либерален интернационализъм“. Това твърдение налага известно разяснение.

Националната сигурност изисква от САЩ да контролират световния ред, отговарящ на американските ценности, институции и икономическо проникване. Съответно три принципа се посочват като основни, т.е. принципи, които ръководят гранд стратегията на САЩ след Втората световна война: (1) управление на външната среда за намаляване на краткосрочните и дългосрочните заплахи за националната сигурност на САЩ; (2) насърчаване на либерален икономически ред за разширяване на глобалната икономика и максимизиране на вътрешния просперитет; и (3) създаване, поддържане и преразглеждане на глобалния институционален ред за осигуряване на необходимото междудържавно сътрудничество при условия, благоприятни за интересите на САЩ⁷⁴.

Привържениците на споменатото виждане за гранд стратегията на САЩ посочват последните седем десетилетия като доказателство за забележителния ѝ успех; мирът и просперитетът, които тя предлага, представляват отклонение от „икономическия меркантилизъм, политически конфликт и повтаряща се война“, които характеризират голяма

⁷³ Narizny, *Political Economy of Grand Strategy*, 8.

⁷⁴ Craig, Campbell, Benjamin Friedman, Brendan Rittenhouse, Green Justin Logan, Stephen Brooks, G. John Ikenberry, William Wohlforth. *Debating American Engagement: The Future of U.S. Grand Strategy*. *Quarterly Journal of International Security*. Fall 2013.

част от световната история. Дори в контекста след Студената война, авторите защитават нейните резултати.

Както пише известният изследовател на гранд стратегиите Хол Брандс, „въпреки всичките си трудности американската стратегия изигра централна роля за превръщането на международната система след Студената война в по-стабилна, по-либерална и по-благоприятна за интересите и идеалите на САЩ, отколкото би била в противен случай - и със сигурност за постигане на по-добра международна среда, отколкото много експертни наблюдатели очакваха, когато започна периода след Студената война“⁷⁵.

Критиците на тази гранд стратегическа линия като Лейн или Миършаймър и Уолт твърдят, че алтернативно САЩ могат да следват стратегия за „офшорно балансиране“. Чрез нея Вашингтон би се отказал от амбициозни усилия за реструктуриране на други общества и да се концентрира върху това, което наистина има значение: запазване на господството на САЩ в Западното полукълбо и противодействие на потенциалните хегемони в Европа, Североизточна Азия и Персийския залив⁷⁶. При предотвратяването на възхода на евразийския хегемон първата линия на отбрана би била представена от регионалните сили, а Съединените щати биха се намесили само ако е абсолютно необходимо.

Отвъд спора между двата лагера – привържениците на съдържаността и обратно, на дълбоката ангажираност на САЩ, вътре във всеки от лагерите има съществени разногласия. Например сред онези, които хвалят стратегическите успехи на САЩ през последните 70 години има различия за това кой е най-добрият път за лидерството на САЩ в утвърждаването на либерален международен ред. Други разглеждат интересите на САЩ в контекста на транснационалните предизвикателства пред сигурността, защитавайки ограниченията върху американската власт в услуга на един наистина глобален, а не доминиран от САЩ ред.

В заключение може да се изтъкне, че за разлика от другите виждания за гранд стратегията, възприемането ѝ като план предполага, че гранд стратегиите могат да бъдат преднамерено проектирани. Представителите на тази концепция предоставят предварително изготвени предписания за такива създаването на такива планове.

Още една форма на съществуване на гранд стратегиите е като **процес**.

На страна, чиито лидери не представят декларирана визия и която няма изричен, конкретен план на гранд стратегия или златна формула, която да ръководи нейната политика, всъщност липсва ли ѝ гранд стратегия? Малко вероятно е действията, предприети от дадена държава, да са напълно хаотични и случайни. Следователно, при липсата на всички тези видове стратегии, все още може да има степен на последователност, дори частична, в поведението на страната и това може да се счита за ядро на гранд стратегията, въпреки че е съмнително дали тя е достатъчно последователна и изрично.

Би могло да има стратегическа дейност дори без формално и единно определение на гранд стратегия, т.е. гранд стратегическа рамка – план. Може да се твърди, че не е необходимо изрично да е налице планирана, отчетливо декларирана и дефинирана гранд стратегия за провеждането на успешна държавна политика. Неслучайно историците приписват гранд стратегии на държави през отминали периоди, основаващи се на ретроспективно наблюдение на техните действия и идентифициране на мисълта в основата на техните действия дори ако нито един неин елемент не е бил официално деклариран. В

⁷⁵ Hal Brands, *ibidem*.

⁷⁶ Mearsheimer, John, Stephen Walt. *The Israel Lobby and U.S. Foreign Policy*. New York: Farrar, Straus and Giroux. 2007. https://archive.org/details/isbn_9780374177720

такива случаи историците всъщност са извели ретроспективно гранд стратегия от моделите на държавно поведение.

Както твърдят Хол Брандс и Пейтрик Портър, „гранд стратегията се разбира най-добре не като формален процес на планиране, а като ръководна интелектуална рамка. ... Тя е миоглед ... който помага на държавните длъжностни лица да осмислят сложността и да приведат в съответствие ресурсите и ангажиментите например чрез разработване на набор от принципи или използване на стратегическата субкултура⁷⁷ - без гранд стратегията да бъде сведена до добре реализиран процес на стратегическо планиране.

Изследователите в тази парадигма възприемат възможността изборите, направени от отделни лица и организации да променят гранд стратегическия курс на държавата. Те възприемат гранд стратегията като „здравия разум“ зад решенията на най-високо равнище и търсят универсалните принципи зад този процес.

Схващането за гранд стратегията като процес предполага разглеждането ѝ като общо лидерство и вземане на дългосрочни важни решения. Тази школа на мисъл е продължение на тенденцията, очертана още от теоретиците през 19-ти век, които се стремят да разработят универсални принципи на военната стратегия. Такива автори изучават велики командири от миналото, за да извлекат научната истина от изкуството на стратегията.

Гранд стратегията като процес изтъква на преден план постоянното пресмятане на съотношението на средствата към големите цели, което вършат определени държавни ръководители. Става въпрос за това как човек използва каквото има, за да стигне където е решил. В този широк смисъл гранд стратегията не трябва да се прилага само в контекста на война и държавни планове. Според разглежданата тук парадигма на гранд стратегията като процес тя е потенциално приложима към всяко начинание, в което средствата трябва да бъдат използвани като система при преследването на важни цели – въпросният „здрав разум“.

Независимо от това, че изследователите и стратегите извличат универсални уроци от военната и дипломатическата история, не е задължително да следва, че е възможно да имаме гранд стратегия за всичко. Според Лизнър „разтягането“ на съдържанието на гранд стратегията по този начин означава да стане неразличима от обикновената стратегия. За да запази значението си и да избегне концептуалната бъркотия, която такова разтягане на понятието може да предизвика, гранд стратегията трябва да остане по същество закотвена в сферата на държавното управление.

Дебатът за смисъла на гранд стратегията гравитира около това дали става дума за твърди доктрини, т.е. стратегически планове или постоянно възникваща стратегия, която следва обстоятелствата. Настояването да се търси прагматиката на „(постоянно) възникващата стратегия“, а не стратегическия план, се оказва слаба гледна точка. Няма причина, поради която гранд стратегията в която и да е страна да не може да доведе до процес на проектиране, който е дългосрочен по своята визия, дисциплиниран при определяне на приоритетите и прагматично гъвкав при своето изпълнение. Една ad hoc алтернатива надали е за предпочитане.

Още една форма на съществуване на гранд стратегията е под формата на гранд стратегически принцип, т.е. **гранд стратегията като принцип**.

Гранд стратегическите принципи представляват съзнателно поддържани от ръководителите всеобхватни идеи за дългосрочните цели, на които държавата трябва да даде

⁷⁷ Brands, Hal, Patrick Porter. “Why Grand Strategy Still Matters in a World of Chaos”. National Interest, 10 December 2015. <http://nationalinterest.org/feature/why-grand-strategy-still-matters-world-chaos-14568>.

приоритет, и военните, дипломатическите и/или икономическите средства, които трябва да бъдат мобилизирани за преследване на тези цели. Съществена черта на тези принципи е, че могат да бъдат изразявани с отделни кратки фрази или думи.

Вярно е, че преди края на Студената война под гранд стратегия се е разбирало преди всичко гранд стратегически план. Съдържането, прилагано след това обаче не е същото. Акцентът в съдържането се премества по-скоро върху гранд стратегията като организиращ принцип на външната политика, приет от държавните ръководители. Тъка понятието гранд стратегия започва се приравня към организиращия принцип.

Според Нина Силъв, изследователите и коментаторите, които отхвърлят идеята за гранд стратегия като план най-често правят това в името на алтернативната концепция за гранд стратегията като организиращ „всеобхватен“ принцип. Разликата между план и принцип понякога не е съвсем ясна, което може да повдигне въпроса дали това изобщо са две различни концепции за гранд стратегия. Вероятно разликата се дължи само на един-единствен разграничителен белег – степента на детайлност. Планът е по-подробен от принципа. Тази разлика, колкото и непълна да е, се посочва от редица изследователи.

Известният изследовател на гранд стратегиите Колин Дуюк твърди: „Ако сгрешим и дефинираме гранд стратегията просто като сглобен план ... тогава очевидно нито един президент и вероятно нито един световен лидер не би имал подобна стратегия, нито пък някога би имал. Но ако приемем по-малко строга дефиниция, виждаме, че всички президенти задължително правят избор и решения във връзка с външната политика и политиката на национална сигурност, основавайки се поне частично върху собствените си налични принципи“⁷⁸.

Проследявайки различни автори от тази школа Силъв обобщава следното. Вместо да считат гранд стратегията за подробен план, т.е. документ, съдържащи рецепти, тази алтернативна група изследователи разбира гранд стратегията като „всеобхватно ръководство“, „рамка“, „основен стратегически възглед“, „критични съображения“, „всеобхватна външнополитическа доктрина“, или направо „набор от идеи, споделени от политиците“.

В САЩ за най-успешна и дългосрочна доктрина, приблизително съответстваща на гранд стратегия, се смята тъкмо Доктрината за съдържане на комунизма. Тя е добър пример за стратегията като принцип, а не план. За неин резултат се смята разпадането на СССР и социалистическия лагер. Преди да се оформи обаче тезата за съдържането на комунизма, за кратко властва идеята за пълно отхвърляне на комунизма. Тази доктрина съдържа идеята, че САЩ могат да отхвърлят комунизма, за да бъдат освободени поробените народи. Но бързо става ясно, че е неприложима, защото би довела до Трета световна война⁷⁹.

Затова стратегията за съдържане на комунизма, използвана от САЩ срещу Съветския съюз по време на Студената война, се сочи като архетипният пример за тази различна концепция за гранд стратегията, която изиграва важна роля в развитието на теорията за гранд стратегията. Президентът Хари Труман обявява на 12 март 1947 г. външнополитическа инициатива на САЩ, целяща да възпре разпространението на комунизма в Турция и Гърция. В доктрината „Труман“ се декларира, че САЩ ще оказват икономическа и военна помощ на Гърция и Турция, за да не се превърнат в сателити на СССР. През май 1947 г. на двете балкански страни се предоставят 400 млн. щатски долара в икономическа и военна помощ,

⁷⁸ Dueck, Obama Doctrine, 5.

⁷⁹ Доктрината „Труман“ - съдбоносно предателство на Запада към България. <https://faktor.bg/bg/articles/ot-redaktora/doktrinata-truman-sadbonosno-predatelstvo-na-zapada-kam-balgariya-2>

както и военни експерти. Доктрината променя външната политика на САЩ към СССР от спокойна (т.нар. *détente*) към политика за възпиране на експанзията на съветското влияние. Някои историци считат този момент за начало на Студената война.

Според Силвъв понятието *гранд стратегия* като организиращ принцип се среща в два вида трудове.

Първият са исторически произведения, които се фокусират върху идеите на отделните лидери. Тя дава пример с автора Чарлз Едел, който изследва политиката на някогашния американски президент Джон Куинси Адамс и формулира неговия водещ принцип – „единство у дома и неутралитет във външните работи“. Естествено, тази идея не представлява подробен план. Според изследователя президентът Адамс никога не е формулирал такъв подробен план. Едел намира доказателства обаче, че тези идеи, които нарича *гранд стратегия*, са служили като организиращи принципи, които са ръководили решенията на Адамс.

Вторият тип са политологически изследвания на *гранд стратегия* като организиращ принцип, които се спират върху процеса на пропагандиране на ориентиращи политиката. Според поддръжниците на тезата външната политика на САЩ се ръководи тъкмо от принципи, далеч не само подробни планове. Те идентифицират четири такива конкуриращи се американски *гранд стратегии*, базирани на принципи: неоизолационизъм, селективен ангажимент, кооперативна сигурност и първенстваща роля⁸⁰.

За да се докаже съществуването на общ организиращ стратегически принцип мнозина изследователи търсят знаци за наличието на обща стратегическа визия, споделена между конкретни държавници, дипломати, военни лидери, шефове на разузнаването и министри на финансите. Става дума за опита на отделни държавни ръководители да дефинират дългосрочни национални цели, да обсъждат алтернативните направления на държавно развитие и да координират политиките на различните агенции на правителството.

Други изследователи на *гранд стратегията* като организиращ принцип не търсят преки доказателства за стратегическите идеи на отделните държавници. Вместо това те предпочитат да наблюдават пряко дейността на цялата държава и да изведат от там какъв е бил принципът, ръководещ тази дейност. Така например разпределението на държавния бюджет е много надеждното отражение на общата политика на държавата. С други думи разглеждането на нещата през обектива на бюджета позволява да се разпознаят истинските приоритети на националните лидери.

Още една форма, която приемат някои *гранд стратегии*, е **като модел на поведение**.

Гранд стратегическото поведение е дългосрочният модел на разпределение и използване на военни, дипломатически и икономически ресурси при преследване на целите на една държава. В този контекст целите, които получават най-много относителни ресурси, могат да се считат за приоритети, но концепцията не предполага никакво заключение, че тези цели са били задължително приоритизирани в резултат на *гранд стратегически план*, *гранд стратегически принцип* или нещо друго.

Гранд стратегията според това виждане е приравнено към *гранд стратегическо поведение*. Моделът на поведение сам по себе си още не е доказателство за съществуването на план или организиращ принцип, въпреки че в някои случаи наличието на принцип или план се използва като доказателство за съществуването на модел на поведение. Важно е да се уточни, че *гранд стратегия* в случая не се отнася до етикета, който човек прикрепя към даден

⁸⁰ Barry R. Posen and Andrew L. Ross, "Competing Visions for U.S. Grand Strategy," *International Security* 21, no. 3 (Winter 1996/97), 5

модел на поведение когато го назовава или класифицира. Това означава, че моделът сам по себе си е гранд стратегия.

Това може да изглежда странно за повечето изследователи, които са свикнали да мислят за гранд стратегията „материално“ или „веществено“, като за съзнателно провеждан план или организиращ принцип. Все пак „нетленният“ модел на стратегията като поведение също може да представлява гранд стратегия. Доказателство в тази посока е често цитираното твърдение на Едуард Лутуок, че „всички държави имат гранд стратегия независимо дали я познават или не“ под формата на използване на ресурсите на държавата, включително военна сила, дипломация и разузнаване, които взаимодействат с използването на същите типове ресурси от други държави⁸¹.

Как един вече съществуващ модел на поведение може тепърва да представлява стратегия е най-добре описано в теорията на управлението на известния изследовател на стратегиите Хенри Минцбърг. Според него виждането, че бизнес стратегията е формален план, измислен от висши мениджъри и след това прилаган от организацията, е „мит“⁸². Вместо това той представя алтернативна концепция за стратегия, в която стратегията е „модел, последователност на поведението във времето“. За да разграничи тази концептуализация от „митичната“ представа за бизнес стратегия, Минцбърг използва термина „(вече) реализирана стратегия“.

Според Силвъ изследователите, които използват понятието гранд стратегия за да означават с него по-скоро гранд стратегическо поведение следват един от възможните три подхода.

Силвъ описва първия подход по следния начин. При него изследователите демонстративно не се интересуват от това дали моделът на поведение сам по себе си е резултат на гранд стратегически план или принцип. С други думи, според тях е без значение дали предварително е съществувал план или принцип. Тя цитира Дуюк, който твърди, че „всъщност няма значение ... дали правителствата следват някакъв осъзнат, последователен и преднамерен стратегически план“⁸³. Според него моделите на поведение се появяват в резултат на „стратегическите култури“. При това положение гранд стратегията очевидно се оформя от поредицата автономни решения относно разходите за отбрана, дипломация на алианса и военни интервенции. По същия начин Наризни заявява, че „Няма значение дали ръководителите изобщо някога дават обяснение за своите решения даже ако съзнателно мислят за това как решенията им по различни външнополитически въпроси са свързани помежду си“⁸⁴. Силвъ добавя и мнението на Етъл Золинген, която оставя настрана въпроса за степента, в която гранд стратегиите са „вградени в повече или по-малко ясно дефинирани планове“ и предполага, че „доста често гранд стратегиите се развиват с предварителни, реактивни и частични стъпки“⁸⁵.

При втория подход според Силвъ изследователите на гранд стратегическото поведение само претендират, че се придържат към идеята за гранд стратегия като план или като принцип, но всъщност приемат негласно, че гранд стратегията е модел на поведение. Тя дава пример за тази тенденция с мнението на няколко автора, сред които Лоубъл. От една

⁸¹ Edward N. Luttwak, *The Grand Strategy of the Byzantine Empire* (Cambridge, MA: Harvard University Press, 2009), 409.

⁸² Henry Mintzberg, "Of Strategies, Deliberate and Emergent," in *Tracking Strategies: Toward a General Theory*, ed. Henry Mintzberg (Oxford: Oxford University Press, 2007), 5

⁸³ Dueck, *Reluctant Crusaders*, 11.

⁸⁴ Narizny, *Political Economy of Grand Strategy*, 10.

⁸⁵ Solingen, *Regional Orders*, 9; Walter Russell Mead, *Power, Terror, Peace, and War: America's Grand Strategy in a World at Risk* (New York: Alfred A. Knopf, 2004), 18–19.

страна той твърди, че „гранд стратегията включва дългосрочно планиране в продължение на десетилетия, а може би и векове.“ Същевременно обаче той не използва доказателства за дългосрочно планиране, за да докаже съществуването на гранд стратегия. Вместо това неговите доказателства за наличието на гранд стратегия се намират в „дипломатическата дейност на държавата, добива на ресурси, търговската политика и военната доктрина“⁸⁶. Следователно фокусът не е върху дългосрочното планиране, а върху държавното поведение.

Последователите на този подход наричат следвания продължително време от държавата модел на поведение „гранд стратегия“, но същевременно считат, че този модел е резултат от преднамерен дизайн на отделни действащи лица, а не стечение на обстоятелствата. Силъв открива няколко случая в това отношение. Например Кристофър Лейн твърди, че Съединените щати са демонстрирали тъкмо последователен модел на поведение през периода след Втората световна война, който той назовава гранд стратегия за „извънрегионална“ или „глобална“ хегемония. Този модел на поведение според Лейн в случая е плод на организиращ принцип, принципът на интернационализма на „отворените врати“. Той твърди, че същият принцип е бил съзнателно използван от отделни лица: „Ако днес Съединените щати наистина са извънрегионален или „глобален“ хегемон, това не е, както предполага Бари Поузън, „случайно“ ... Вашингтон нарочно се стреми към тази хегемония от началото на 40-те години на миналия век“⁸⁷.

Още една форма на съществуване на гранд стратегията е като **декларирана визия**.

Така например лидерите понякога представят на своите избиратели и последователи позитивна визия за развитието на държавата в неопределено бъдеще. Визията представлява система от малко на брой силно желани дългосрочни обществени цели. Поради своята привлекателност тези цели вдъхновяват последователите да ги преследват. Представянето на такава декларирана визия от лидер често не включва подробно описание на начина, по който тази визия трябва да бъде постигната: липсва конкретен план за действие. Всичко е въплътено в благородна крайна цел, при която, тъй като идва от лидера, носи авторитет и дава вдъхновение. Обявяването на тази дългосрочна благородна или желана цел само по себе си трябва да активизира процеса, но няма необходимост от обсъждане на средства и методи за това как се е получило това.

За разлика от гранд стратегията като план или програма, гранд стратегията като визия пропуска разработването на детайли и средствата и методите за постигане на целта от участващите. Това не е непременно недостатък на тази парадигма. Гранд стратегията като визия може да даде на оперативните елементи по-голяма свобода и гъвкавост да преследват визията прагматично, в съответствие с обстоятелствата.

Обикновено една визия се представя като по-желано и предизвикателно бъдеще от настоящето и по този начин се различава от стандартните политики, които са не повече от начини за справяне с различни актуални предизвикателства. На такива политики, които са за подобряване на съществуващото състояние в даден сегмент на обществения живот им липсва далеч не само „славен“ и „обещаващ“ финал. Те по принцип са лишени от цялостния обхват, какъвто има гранд стратегията. Гранд стратегическата визия обхваща едновременно всички обществени сфери. Визията „България – в евроатлантическия клуб“ е гранд стратегия, която не пропуска нито една област на живота. Някоя политика не засяга обществения живот като цяло.

⁸⁶ Lobell, Challenge of Hegemony, 3.

⁸⁷ Christopher Layne, The Peace of Illusions: American Grand Strategy from 1940 to the Present (Ithaca, NY: Cornell University Press, 2006), chap. 1.

Визията обаче игнорира подробностите и фактите или дори съществуването на конфликтни интереси, препятствия или различни прогнози и вместо това използва запомнящ се термин, за да създаде примамлив образ на бъдещето. Стратегията като визия зависи от качеството на визията и нейното приемане, както и от качеството и надеждността на ръководството и способността на последното да вдъхновява и да задейства съответните процеси. Няма съмнение, че само визията е недостатъчна и участието на институции и организации е от решаващо значение за превръщането ѝ в жизнеспособна гранд стратегия.

Следващата форма на съществуване на гранд стратегиите е **като парадигма**.

Парадигмата е абстрактна версия на реалността и преобладаващия мироглед, тъй както се вижда от вземащите решения. Например школата на „реалполитик“ или тази на „неолиберализма“ може да представляват основни парадигми, които ръководят възприелите ги държави на международната сцена. Приписването на определена парадигма може да бъде вид концептуална рамка, която позволява тълкуването на макро- мащабни обстоятелства, срещани от лидерите, на които те трябва да реагират. Наличната парадигма за държавно развитие в глобален план им позволява да дефинират проблема и определят съответно възможните начини на действие.

Близо до здравия разум е, че концептуалните рамки никога не биха могли да отразяват идеално реалността. Следователно една гранд стратегия, която не е повече от такава рамка, няма да бъде напълно реалистична. Създателите на гранд стратегия са склонни да търсят „златна формула“, кондензирана в една-единствена ефектна дума, която капсулира съществената същност на стратегията. Както е известно, гранд стратегията на Съединените щати от зората на Студената война и появата на съветската заплаха е била кондензирана в една дума „сдържане“. В следващата епоха планиращите гранд стратегическата линия на САЩ търсят нов кратък термин, в който да синтезират глобалната ориентация на тази свръхсила, като „офшорно балансиране“ и т.н. Подобно вълнуващо заглавие на глобално поведение е „Новият Близък Изток“ на Перес в Израел.

Не на последно място гранд стратегиите могат да вземат формата на **гранд стратегии на корпорациите в бизнеса**.

В бизнеса гранд стратегията е общ термин за широко изявление на стратегическите действия. Гранд стратегията се схваща като определяща средствата, които ще бъдат използвани за постигане на „най-дългосрочните“ и „най-важните“ цели. Примери за бизнес гранд стратегии, които могат да бъдат следвани от конкретна фирма, включват концентрацията ѝ за пазара, за неговото развитие, за продуктите, основните направления на иновациите, ликвидацията и т.н.

Фундаменталните стратегии в бизнеса, възприемани като гранд стратегии, са свързани с темпа на растеж – висок, умерен, задържане на растежа и възстановяване на растежа. Те чертаят главната линия на постигане на стратегическите цели на фирмата с което се представят като „стратегия на стратегиите“, сродни на стратегиите на държавничеството в държавното управление. В литературата по стратегически мениджмънт ги наричат “12-те гранд-стратегии” и те са:

- Стратегия на концентрация
- Стратегия на развитие на продукта
- Стратегия на развитие на пазара
- Стратегия на продуктова иновация
- Стратегия на хоризонтална интеграция
- Стратегия на вертикална интеграция
- Стратегия на изграждане на смесени дружества

- Стратегия на концентрична диверсификация
- Стратегия на конгломератна диверсификация
- Стратегия на обрат
- Стратегия на саниране
- Стратегия за ликвидиране.

4. КОНЦЕПТУАЛНИ ВЪПРОСИ ОТНОСНО ГРАНД СТРАТЕГИЯТА

В течение на времето са се натрупали въпроси около магнетичното, но заедно с това и енигматично понятие за гранд стратегия. Нина Силъв⁸⁸ поставя на дневен ред следния въпрос: **Гранд стратегията съществува ли изобщо?** Въпросът дали съществува гранд стратегия изисква преки доказателства.

В случая когато гранд стратегията се възприема като гранд стратегически план, доказателствата за неговото съществуване се превръщат в доказателство за съществуване на самата гранд стратегия. Този тип държавнически планове се появяват под формата на писмен документ.

При липса на преки доказателства за съществуването на стратегически план може да се направи извод от други източници, като косвени писмени сведения или установени модели на поведение. Гранд стратегическият план съдържа система от конкретни цели под формата на дългосрочни проекти. Важно е да се отбележи, че гранд стратегическото целеполагане задължително предполага поставяне на цели едновременно във всички сфери на държавното управление. То адресира най-важните приоритети на държавата в тяхното единство.

В такъв случай ако планът е цялостен и покрива областите на държавно управление, но все пак е несъгласуван или небалансиран, тогава това е лош, но не и отсъстващ гранд стратегически план. Ако обаче планът не спазва изискването да обхваща цялостно държавното управление, то той е нещо по-незначително, нещо различно от „гранд“ (например списък от цели в определена сфера на обществения живот, краткосрочен или средносрочен, но не и свръх дългосрочен план, военна стратегия или дипломатическа стратегия).

Ако гранд стратегията е концептуализирана като организиращ принцип, тогава въпросът дали тя съществува зависи от доказателствата за ключовите идеи на съответните ръководители за най-значимите приоритети на държавата, както и за средствата, които трябва да бъдат мобилизирани в преследване на тези цели в дългосрочен план. И в този случай има много методи за генериране на доказателства за съществуването на гранд стратегия. Те следват от прилагането на социологически методи, които целят да идентифицират наличието на система от гранд стратегически идеи в държавното управление. Такива са интервютата или контентанализът на документи. Съществуват и косвени методи за генериране на доказателства за организиращи принципи, като наблюдение и анализ на решенията и действията на ръководителите на държавата, целящи извод за съществуването на организиращ принцип. Липсата на гранд стратегически принцип настъпва тогава, когато липсва общ смисъл на ключовите дългосрочни цели на държавата или не могат да бъдат идентифицирани средствата от които да се постигнат, включително ако не са включени всички сфери на държавното управление в тяхното достигане.

Ако пък гранд стратегията е концептуализирана като модел на поведение, нейното съществуване се проявява в изявата на този модел. В такъв случай моделът на поведение

⁸⁸ Ibidem.

обхващащ всяка от сферите на държавното управление – военната, дипломатическата и икономическата – сам по себе си е гранд стратегия. Такъв модел ясно показва кои основни цели на държавата са ефективно приоритизирани спрямо останалите. Естествено, наблюдаваният модел трябва да се счита за „дългосрочен“.

Най-разгорещеният дебат е по въпроса **преднамерена (интенционална) ли е гранд стратегията или тя възниква ad hoc?**

Въпросът за преднамереността е едно от ключовите разделения. Тъкмо то е породило различните концепции за гранд стратегия, които съществуват паралелно. Така например гранд стратегическите планове и гранд стратегическите принципи по дефиниция са преднамерени, докато концепцията за гранд стратегическото поведение поставя въпроса за преднамереността по обратен начин. Така че ако приемаме положението, че гранд стратегията придобива едновременно различни форми, то тя може да е както преднамерена, така и възникваща спонтанно.

Друг съществен въпрос е **могат ли малките държави да имат гранд стратегии?**

Съществуващата литература е съсредоточена предимно върху Съединените щати, в по-малка степен върху други велики сили и много по-малко отново върху по-малките държави. В резултат на това учените са склонни да приравняват концепцията за гранд стратегия с великите сили. Очевидно е защо е така: великите сили имат далеч по-голямо въздействие върху международната система, отколкото по-малките държави. Силъв счита, че нищо от трите нейни концептуализации на гранд стратегия не пречи на концепциите да бъдат приложени към други държави. Малките държави могат, поне на теория, да изготвят гранд планове, в които да избират измежду всичките си ресурси за това кои цели да се приоритизират и какви средства да се отделят за тези цели. Лидерите на малките държави могат алтернативно да формулират организиращи принципи, които по-нататък да управляват решенията им в сферите на държавното управление с оглед постигане на дългосрочни цели. И накрая, в действията на малките държави могат да бъдат откритивани модели на поведение също както в действията на великите сили. Едновременният системен контрол върху военните, дипломатическите и икономическите ресурси е от съществено значение за самото определение на държава, било то малка или голяма. Също така всички държави, малки и големи, разпределят основни ресурси. Моделите на тези разпределения съществуват и могат да се наблюдават в дългосрочен план. Така поне на теория всички държави могат да имат гранд стратегия. Съвсем друг е въпросът дали действително имат или ръководството им пропуска това свое задължение.

Явно съществува колебание относно това какви държави могат да си „позволят“ лукса да имат гранд стратегия.

От една страна, гранд стратегията е прерогатив изключително на великите сили. Най-малкото, те разполагат с достатъчно количество ресурси и необходимата власт за провеждане на политика на „голяма сила“. Така те са способни да упражняват значително влияние върху баланса на силите в международната политика, имат сериозна военна мощ. Интересите на великите сили често имат глобален характер. Все пак великите сили винаги са под заплахата от „преразтягане“, което налага да се балансират точно съществуващите средства с желаните цели. Под „разтягане“ (преразтягане или превишаване), американският историк Пол Кенеди разбира прекомерната експанзия на дадена свръхсила, при което тя не разполага с достатъчен военен и икономически потенциал, за да „усвои“ собствената си експанзия⁸⁹.

⁸⁹ Kennedy, Paul. The Rise and Fall of the Great Powers. New York: Vintage Books, 1987

От друга страна, съществува мнение⁹⁰, че малките държави също могат да разработят и прилагат „гранд стратегия“, защото количеството ресурси и средства, с които разполагат е ограничено и това ги принуждава да изразходват изключително разумно и икономично наличните политически ресурси и инструменти за постигане на целите си на международната сцена.

Един свързан въпрос е този, **дали всяка държава по принцип има гранд стратегия?**

Изводът, че всеки „размер“ държава може да притежава гранд стратегия повдига въпроса дали всяка държава непременно има гранд стратегия. Според Силъв ако гранд стратегията е концептуализирана като план, тогава отговорът очевидно е отрицателен. Ако гранд стратегията е концептуализирана като организиращ принцип или модел на поведение, отговорът на този въпрос зависи от нивото на общност, достигнато реално при функционирането на този принцип или модел. Изглежда правдоподобно, че всички лидери имат съзнателни идеи за своите приоритети и как да ги постигнат. В този общ смисъл може да се каже, че всички държави имат организиращи принципи.

Съществен проблем е и този, **до каква степен гранд стратегията е постоянна или гъвкава?**

Въпросът колко постоянна трябва да бъде гранд стратегията, за да бъде правилно наречена така, зависи също от това дали гранд стратегията е концептуализирана като план, принцип или модел на поведение. Ако гранд стратегията е план, тогава не е необходима характеристика на концепцията планът да остане постоянен. В този случай дългосрочната характеристика на гранд стратегията се отнася до естеството на плана, а не до дълголетие на приложението на плана. Силъв се позовава на думите на Кенеди, който заявява, че стратегическият план „трябва“ да действа в продължение на десетилетия или повече. Според него планът трябва да бъде дългосрочен в първоначалния си обхват, а не просто нещо, което съществува дълго време. По същия начин не е необходимо организиращият принцип да действа за дългосрочен период. Дългият срок се отнася до съдържанието на принципа, а не до продължителността на съществуването или неговото въздействие. А в случая с гранд стратегията като модел на поведение, моделът трябва да съществува за период, който може да се счита за дългосрочен, за да представлява гранд поведение.

Друг важен теоретичен проблем е въпросът за **връзката между политиката и „гранд стратегията“**.

Мнозина автори разделят тези две понятия, вярвайки, че държавната политика е нещо, което стои под „гранд стратегията“ и следва от нея. Това означава, че политиката следва основната идея на гранд стратегията и я използва като обща рамка, в която да действа. С други думи политиката превръща гранд стратегическите приоритети в оперативни цели.

Гранд стратегическата ефективност?

Историци и в по-малка степен политолози през годините са идентифицирали и анализирали случаи на гранд стратегически успех – както военновременни победи като гранд стратегията на съюзниците по време на Втората световна война, така и дългосрочна имперско-хегемонична последователност, каквато имат Британската или Римската империи. Въпреки обширната литература за гранд стратегията, учените знаят удивително малко за детерминантите на ефективността ѝ. За да се отчете успехът, учените обикновено посочват

⁹⁰ Например Sayle, Timothy. Defining and Teaching Grand Strategy.// The Telegram. Vol. 4. January 2011. <http://www.fpri.org/telegram/201101.sayle.teachinggrandstrategy.pdf>

внимателния баланс на средствата и целите. Влияе ли наистина гранд стратегията върху практиката на държавното управление и ако да, при какви условия тя е успешна? Както отбелязва Уилямсън Мъри, „Тези, които са разработили успешни гранд стратегии в миналото, са били по-скоро изключение“.

Още един обект на дискусия е въпросът дали **гранд стратегия е необходима** изобщо.

Чувството за остро геополитическо напрежение и глобална несигурност относно бъдещия характер на международната политика засилва интереса към стратегическото управление на държавните дела. Точките на гранд стратегическо съсредоточие в глобален план се умножават в геометрична прогресия след епохата на американския моноцентризъм непосредствено след края на Студената война. Такива центрове се появяват в Азия и Латинска Америка. Гранд стратегията като област на изследване е свързана по същество с политиката. Неслучайна е повишената активност в последните години на експертите, които искат да предложат своя гранд стратегически анализ в популярни и академични публикации, но и да представят скици на гранд стратегия и да съветват правителствата относно формулирането и изпълнението на гранд стратегия.

Така че световното развитие напоследък и тенденциите за много десетилетия напред правят необходимостта от гранд стратегия на всяка държава необходимост.

Не на последно място, съществен въпрос е **дали е потребно изследването и анализирането на гранд стратегическите процеси.**

Дебатите за гранд стратегиите вероятно ще се умножават и засилват през следващите десетилетия. Все по-интензивното изучаване на гранд стратегията е неизбежно, а също така и от полза по няколко причини:

Първо, Чрез осветяване на произхода на държавното поведение теориите за гранд стратегията помагат на политиците да разберат движещите сили на външната политика на съюзниците и противниците, както и условията за промяна в гранд стратегиите на собствените им страни. Междувременно изучаването на гранд стратегията изисква учени и политици да си сътрудничат, за да се идентифицират и изучат реалните процеси на разработване и прилагане на гранд стратегия.

Второ, по своята същност гранд стратегията е интердисциплинарна. Преди всичко сериозните изследвания в двете области на историографията и политологията предполагат диалог помежду им, макар да ги делят сериозни методологически различия. Силъв твърди, че изучаването на гранд стратегия насърчава социалните учени да работят като историци върху казуси и същевременно насърчават историците да се ангажират с теориите на социалните учени. Историческите записи за ефективно гранд стратегическо поведение съдържат много информация, която политолозите могат да използват. Гранд стратегията също така надига завесата на възможности за плодотворен диалог между историографията и политологията с психологията, организационните изследвания и бизнес администрацията. Най-важното обаче е, че научно-практическите изследвания върху гранд стратегиите могат да помогнат на политиците да мислят по по-интердисциплинарен начин, а това води и до повече усет към междуведомствения подход в държавното управление. Премахването на вкоренените бариери между дипломатическите, военните, информационните и икономическите дейности е безусловно необходимо.

Разбира се, изследванията на гранд стратегията също имат своите ограничения. Едни от тях са методологическите. Като следствие от валидността предимно на качествените методи за анализ, изследванията на гранд стратегията не се поддават на количествени методи. По тази причина те не могат да бъдат възприемани сериозно от политолозите извън експертите по международни отношения, които разчитат на методологичната сложност като

показател за научната стойност. Историческата предопределеност на много гранд стратегически решения може закономерно да подкопае способността на изследователите да правят причинно-следствени изводи.

Освен методологическите ограничения, гранд стратегията е натоварена със значителен политически багаж. Преобладаването на дясно настроени автори на гранд стратегически проекти интелектуалците отляво срещу тези проекти или поне сериозно да редуцира тяхната подкрепа. Такъв е случаят например с отношението към следвоенната стратегическа линия на християндемократа Конрад Аденауер. Затова още повече ангажирането на учените с гранд стратегията е крайно необходимо.

И накрая, литературата за гранд стратегията страда ненужно от американоцентризм. Вярно е, че гранд стратегията на САЩ несъмнено е от решаващо значение: издигането на Съединените щати до глобална сила, победата в две световни войни и въздигането им в ранг на еднополюсен хегемон с безпрецедентна мощ са уникални моменти от световно историческо значение. Независимо от това, когато това е въпрос и на теория, политика и история, изследователската програма на гранд стратегията следва да се обляга на съществуващия много по-богат световен контекст. Обяснителни теории спрямо случаи извън САЩ биха могли да помогнат за осветяването на гранд стратегическите проекти, решения и култури на съюзници и противници. Такива анализи могат да хвърлят светлина върху стратегическото планиране в сравнителна перспектива и особено по жизненоважния въпрос дали автократичните режими, преди всичко диктатурите на развитието, са по-способни на ефективна гранд стратегия от демокрациите.

БИБЛИОГРАФИЯ

Arad, Uzi. Grand Strategy for Israel: Conceptual and Methodological Reflections. In: Grand Strategy for Israel: Reflections and Directions. The Samuel Neaman Institute of National Policy Research, 2017

Art, Robert. A Defensible Defense: America's Grand Strategy after the Cold War. International Security Vol. 15, no. 4 (1991)

Art, Robert. A Grand Strategy for America. Ithaca, NY: Cornell University Press, 2003.

Art, Robert. America's Grand Strategy and World Politics. New York: Routledge, 2009.

Betts, Richard. "The Trouble with Strategy: Bridging Policy and Operations," Joint Forces Quarterly 29. Autumn/Winter 2001–2002.

Biddle, Stephen. American Grand Strategy after 9/11: An Assessment. Carlisle, PA: Strategic Studies Institute, 2005.

Brands, Hal. The Promise and Pitfalls of Grand Strategy. Strategic Studies Institute, U.S. Army War College, 2012. <https://strategicstudiesinstitute.army.mil/pdffiles/PUB1121.pdf>

Brands, Hal. What Good is Grand Strategy? Power and Purpose in American Statecraft from Harry S. Truman to George W. Bush. Ithaca, NY: Cornell University Press, 2014.

- Brands, Hal. *American Grand Strategy in the Age of Trump*. Brookings Institution Press, 2018.
- Brands, Hal, Patrick Porter. "Why Grand Strategy Still Matters in a World of Chaos". *National Interest*, 10 December 2015. <http://nationalinterest.org/feature/why-grand-strategy-still-matters-world-chaos-14568>.
- Brawley, Mark. *Political Economy and Grand Strategy: A Neoclassical Realist View* Abingdon, UK: Routledge, 2009
- Brooks, Stephen, William Wohlforth. *America Abroad: The United States' Global Role in the 21st Century*. Oxford university press, 2020
- Craig, Campbell, Benjamin Friedman, Brendan Rittenhouse, Green Justin Logan, Stephen Brooks, G. John Ikenberry, William Wohlforth. *Debating American Engagement: The Future of U.S. Grand Strategy*. *Quarterly Journal: International Security*. Fall 2013. <https://www.belfercenter.org/publication/correspondence-debating-american-engagement-future-us-grand-strategy>
- Dale, Catherine. "National Security Strategy: Mandates, Execution to Date, and Issues for Congress". CRS Report R43174. Washington, DC: Congressional Research Service, 6 August 2013.
- Drezner, Daniel (ed.). *Avoiding Trivia: The Role of Strategic Planning in American Foreign Policy*. Washington, DC: Brookings Institution Press, 2009.
- Drezner, Daniel. "Does Obama Have a Grand Strategy? Why We Need Doctrines in Uncertain Times". *Foreign Affairs* 90, no. 4 July/August 2011.
- Dorff, Robert. *A Primer in Strategy Development*. In: Cerami, Joseph, James Holcomb, Jr. (Eds.). *U. S. Army War College Guide to Strategy*. DIANE Publishing, 2001.
- Dueck, Colin. *Reluctant Crusaders: Power, Culture, and Change in American Grand Strategy*. Princeton, NJ: Princeton University Press, 2006.
- Dueck, Colin. *The Obama Doctrine: American Grand Strategy Today*. Oxford: Oxford University Press, 2015.
- Edel, Charles. *Nation Builder: John Quincy Adams and the Grand Strategy of the Republic*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 2014.
- Edelstein, David, Ronald Krebs. "Delusions of Grand Strategy: The Problem with Washington's Planning Obsession". *Foreign Affairs* 94, no. 6. November/December 2015.
- Evangelista, Matthew. "Internal and External Constraints on Grand Strategy: The Soviet Case". In: *The Domestic Bases of Grand Strategy*, ed. Richard Rosecrance and Arthur A. Stein. Ithaca, NY: Cornell University Press, 1993.
- Feaver, Peter. "What is Grand Strategy and Why Do We Need It?" *Foreign Policy Shadow Government*, 8 April 2009. http://shadow.foreignpolicy.com/posts/2009/04/08/what_is_grand_strategy_and_why_do_we_need_it
- Friedberg Aaron. 'Going Out': China's Pursuit of Natural Resources and Implications for the PRC's Grand Strategy. Seattle, WA: National Bureau of Asian Research, 2006.

- Friedman Lissner, Rebecca. What Is Grand Strategy? Sweeping a Conceptual Minefield. In: *The Scholar*, Vol 2, Issue 1 November 2018
<https://tnsr.org/2018/11/what-is-grand-strategy-sweeping-a-conceptual-minefield/>
- Gaddis, John. "A Grand Strategy of Transformation". *Foreign Policy* 133 November–December 2002
- Gaddis, John. *Strategies of Containment: A Critical Appraisal of Postwar American National Security Policy*. Oxford: Oxford University Press, 2005.
- Gaddis, John. "What Is Grand Strategy?". Karl Von De Heyden Distinguished Lecture, Duke University Sanford School of Public Policy, Durham, North Carolina, 26 February 2008, <http://indianstrategicknowledgeonline.com/web/grandstrategypaper.pdf>
- Gaddis, John. *Surprise, Security, and the American Experience*
- Goldgeier, James, Jeremi Suri. "Revitalizing the U.S. National Security Strategy". *Washington Quarterly* 38, no. 4. Winter 2016.
- Goldman, Emily. *Power in Uncertain Times: Strategy in the Fog of Peace*. Stanford, CA: Stanford University Press, 2011.
- Goldman, Emily, John Arquila, "Structure, Agency, and Choice: Toward a Theory and Practice of Grand Strategy". In: Trubowitz, Goldman, and Rhodes (Editors), *The Politics of Strategic Adjustment*, Columbia University Press, 1998.
- Gordon, Noah. "Does America Need an 'Organizing Principle?'" *Atlantic*, 14 August 2014, <https://www.theatlantic.com/international/archive/2014/08/does-us-foreign-policy-need-an-organizing-principle/376048/>.
- Hill, Charles. "The U.S. Search for Grand Strategy," *Orbis* 48, no. 4 Fall 2004.
- Kapur, Paul. *Jihad as Grand Strategy: Islamist Militancy, National Security and the Pakistani State*. Oxford: Oxford University Press, 2016.
- Karzianis, Harry. "America: A Superpower in Search of a Grand Strategy," *National Interest*, 16 January 2016, <http://nationalinterest.org/blog/the-buzz/america-superpower-search-grand-strategy-14931>
- Kennedy, Paul (ed.), *Grand Strategies in War and Peace*. New Haven, CT: Yale University Press, 1991.
- Kennedy, Paul. "Grand Strategies in War and Peace: Toward a Broader Definition," in Kennedy, *Grand Strategies in War and Peace*. Yale University Press, 1991.
- Krebs, Ronald, David Edelstein. *Delusions of Grand Strategy: The Problem with Washington's Planning Obsession*. *Foreign affairs*. Vol. 94 / 6. November 2015
- Layne, Christopher. *The Peace of Illusions: American Grand Strategy from 1940 to the Present*. Ithaca, NY: Cornell University Press, 2006.
- Layne, Christopher. "The Influence of Theory on Grand Strategy: The United States and a Rising China". In: *Rethinking Realism in International Relations: Between Tradition and Innovation*, ed. Annette Freyberg-Inan, Ewan Harrison, and Patrick James. Baltimore, MD: Johns Hopkins University Press, 2009.

- Layton, Peter. "The Idea of Grand Strategy". *RUSI Journal* 157, no. 4 August/September 2012
- LeDonne, John. *The Grand Strategy of the Russian Empire: 1650–1831*. Oxford: Oxford University Press, 2004.
- Liddell Hart, Basil. *Strategy* (2nd ed.) New York: Praeger, 1967.
- Lobell, Steven. *The Challenge of Hegemony: Grand Strategy, Trade, and Domestic Politics*. Ann Arbor, MI: University of Michigan Press, 2003
- Lobell, Steven, Jeffrey Taliaferro, Norrin Ripsman. "Grand Strategy between the World Wars". In: *The Challenge of Grand Strategy: The Great Powers and the Broken Balance between the World Wars*, ed. Jeffrey Taliaferro, Norrin Ripsman, Steven Lobell. Cambridge: Cambridge University Press, 2013.
- Luttwak, Edward. *The Grand Strategy of the Byzantine Empire*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 2009.
- Martel, William. *Grand Strategy in Theory and Practice: The Need for an Effective American Foreign Policy*. Cambridge: Cambridge University Press, 2015
- McDonough, David. *Grand Strategy, Culture, and Strategic Choice: A Review*. *Journal of Military and Strategic Studies*. Vol. 13, issue 4, summer 2011.
- Mead, Walter Russell. *Power, Terror, Peace, and War: America's Grand Strategy in a World at Risk*. New York: Alfred A. Knopf, 2004.
- Mearsheimer, John. *Liddell Hart and the Weight of History*. Ithaca: Cornell University Press, 1988. Published online by Cambridge University Press.
- Mearsheimer, John, Stephen Walt. *The Israel Lobby and U.S. Foreign Policy*. New York: Farrar, Straus and Giroux. 2007. https://archive.org/details/isbn_9780374177720
- Milevski, Lukas. *The Evolution of Modern Grand Strategic Thought*. Oxford: Oxford University Press, 2016.
- Miller, Benjamin. "Explaining Changes in U.S. Grand Strategy: 9/11, the Rise of Offensive Liberalism, and the War in Iraq," *Security Studies* 19, no. 1, 2010.
- Miller, Paul. "On Strategy, Grand and Mundane," *Orbis* 60, no. 2. Spring 2016.
- Mintzberg, Henry. "Of Strategies, Deliberate and Emergent". In: *Tracking Strategies: Toward a General Theory*, ed. Henry Mintzberg. Oxford: Oxford University Press, 2007.
- Murray, Williamson. *The Making of Strategy: Rulers, States and War*. Cambridge University Press, 1994.
- Murray, Williamson. "Thoughts on Grand Strategy". In: *The Shaping of Grand Strategy: Policy, Diplomacy, and War*, ed. Williamson Murray, Richard Hart Sinnreich, and James Lacey. Cambridge: Cambridge University Press, 2011.
- Narizny, Kevin. *The Political Economy of Grand Strategy*. Ithaca, NY: Cornell University Press, 2007
- National Security Strategy of the republic of Armenia 2007, <https://www.mfa.am/filemanager/Statics/Doctrineeng.pdf>

- Posen, Barry. *The Sources of Military Doctrine: France, Britain, and Germany between the World Wars*. Ithaca, NY: Cornell University Press, 1984.
- Posen, Barry, Andrew Ross. *Competing Visions for US Grand Strategy*. In: *International Security*, Volume 21, Issue 3 (Winter, 1996-1997), <http://bev.berkeley.edu/fp/readings/CompetingVisions.pdf>
- Posen, Barry. *Restraint: A New Foundational for U.S. Grand Strategy*. Ithaca, NY: Cornell University Press, 2014.
- Quinn, Adam. "Obama's National Security Strategy: Predicting US Policy in the Context of Changing Worldviews". Chatham House Research Paper. January 2015. <https://www.chathamhouse.org/publication/obamas-national-security-strategy-predicting-us-policy-context-changing-worldviews>
- Rosecrance, Richard, Arthur Stein. "Beyond Realism: The Study of Grand Strategy". In: *Rosecrance and Stein, The Domestic Bases of Grand Strategy*. Cornell University Press, 1993
- Rumelt, Richard. *Good Strategy/Bad Strategy: The Difference and Why It Matters*. New York: Random House, 2011
- Sayle, Timothy. *Defining and Teaching Grand Strategy*.// *The Telegram*. Vol. 4. January 2011. <http://www.fpri.org/telegram/201101.sayle.teachinggrandstrategy.pdf>
- Sargeant, H., Geoffrey West. *Grand Strategy*. New York: Thomas Y. Crowell Company, 1941.
- Silove, Nina. "The Pivot before the Pivot: U.S. Strategy to Preserve the Power Balance in Asia," *International Security* 40, no. 4. Spring 2016.
- Silove, Nina. *Beyond the Buzzword: The Three Meanings of "Grand Strategy"*. In: *Security Studies*, Volume 27, 2018 - Issue 1, Pages 27-57. Published online: 28 Aug 2017. <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/09636412.2017.1360073>
- Skålnes, Lars. *Politics, Markets, and Grand Strategy: Foreign Economic Policies as Strategic Instruments*. Ann Arbor, MI: University of Michigan Press, 2000.
- Solingen, Etel. *Regional Orders at Century's Dawn: Global and Domestic Influences on Grand Strategy*. Princeton, NJ: Princeton University Press, 1998.
- Tama, Jordan. "Does Strategic Planning Matter? The Outcomes of U.S. National Security Reviews". *Political Science Quarterly* 130, no. 4. Winter 2015.
- Tanev, Todor. „Efficiency and Effectiveness of Grand Strategy“. In: *Публични политики.bg* Volume 3 /1. June, 2012.
- Taylor, Brendan. *Sanctions as Grand Strategy*. London: International Institute of Strategic Studies Adelphi Paper 411, 2010.
- Walt, Stephen. "The Case for Finite Containment: Analyzing U.S. Grand Strategy," *International Security* 14, no. 1. Summer 1989.
- Walt, Stephen M. "The Case for Finite Containment: Analyzing U.S. Grand Strategy," *International Security* 14, no. 1 (Summer 1989)
- Watts, Barry. "Barriers to Acting Strategically: Why Strategy is So Difficult". In: *Competitive Strategies for the 21st Century: Theory, History, and Practice*, ed. Thomas G. Mahnken. Stanford, CA: Stanford University Press, 2012.

Wilson, James Graham. The Triumph of Improvisation: Gorbachev's Adaptability, Reagan's Engagement, and the End of the Cold War. Cornell University Press, 2014.

Википедия: Теория большой стратегии. [Wikipedia: Teoria bolyshoy strategii.]

Клаузевиц, К. За войната. София, Труд 2009 [Klauzevits, K. Za voynata. Sofia, Trud 2009]

Танев, Т. Стратегически клуб за България и региона. В: Публични политики.bg Година 3 / Брой 2 / Декември 2012 [Tanev, Todor. Strategicheski klub za Bulgaria i regiona. V: Publichni politiki.
